

Geliş Tarihi : 22.07.2020
Kabul Tarihi: 01.12.2020

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XX/41 (2020-Güz/Autumn), ss. 729-761.

Araştırma Makalesi / Research Article

AMERİKALI BİR DİPLOMATIN GÖZÜNDEN 1951 YILINDA BATI ANADOLU: E. F. RIVINUS'UN İZMİR KONSOLOSLUK BÖLGESİ GEZİSİ

Aymelek ŞENEL*

Öz

Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir Konsolosu olarak görev yapan Edward F. Rivinus'un ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 16 Mayıs 1951 tarihli bir raporu incelenmektedir. Rivinus, İzmir konsolosluk bölgesinde çıktığı gezi kapsamında Manisa, Denizli, Isparta, Konya, Afyonkarahisar, Eskişehir, Bursa ve Balıkesir şehirlerine uğramıştır. Konsolos, gezi boyunca her kesimden, değişik sosyal sınıflardan yaklaşık yüz kişi ile temas etme şansı bulduğunu ifade etmektedir. Hazırladığı raporda ise söz konusu bölgelerde şahit olduğu fiziksel değişimlere, vatandaşların yönetime bakışına ve siyasi partilere yaklaşımına, idarecilerin vatandaşlarla temasına, Türk vatandaşları ile idarecilerin Amerika'ya bakışına ve Türkiye-Amerika ilişkilerine, gezi rotasında yer alan şehirlerdeki ekonomik, kültürel ve sosyal duruma yer vermiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, E. F. Rivinus, Amerika Birleşik Devletleri, Marshall Yardımı, Konsolos, Diplomat, Gezi.

---

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(aymeleksenel@hotmail.com), (Orcid: 0000-0003-1545-2133).

**WESTERN ANATOLIA IN 1951,
THROUGH THE EYES OF AN AMERICAN DIPLOMAT:
E.F. RIVINUS' İZMİR CONSULATE AREA TRIP**

Abstract

This study aims at examining the report that Edward F. Rivinus, US Consul to Izmir, sent to the US State Department on 16 May 1951. Rivinus, within the scope of the consular region trip, visited Manisa, Denizli, Isparta, Konya, Afyonkarahisar, Eskişehir, Bursa and Balıkesir. The Consulate mentions that during his trip he had the opportunity to contact nearly hundred people from varied social classes. In his report, Rivinus gives details about the physical alterations, the subjects' approach to the government and political parties, rulers' communication with the subject, both subjects' and rulers' slant towards the America and generally Turkish-American Relations and finally the economic, cultural ve social situations regarding the sightseeing route.

Keywords: İzmir, E. F. Rivinus, United States of America, The Marshall Aid, Consul, Diplomat, Trip.

Giriş

Türk-Amerikan ilişkilerinin ticaret ve misyonerlik faaliyetleri kapsamında başladığını ifade etmek yerinde olacaktır. İzmir'in, bir ticaret şehri olarak Amerikalıların dikkatini çekmiş olduğu görülmektedir. 1797'de ilk Amerikan ticaret gemisi İzmir Limanı'na yanaştıktan sonra 1820'lerde Amerikalıların ticari ve misyonerlik faaliyetleri bu bölgede yoğunlaşmış, 1830'da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Osmanlı Devleti arasında bir "Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması" imzalanarak resmi ilişkiler kurulmuştur. Monroe Doktrini, Türkiye ile ABD'nin coğrafi açıdan uzak oluşu ve Osmanlı Devleti'nin dikkatinin "Doğu Sorunu" bağlamında Avrupalı büyük güçlerde olması gibi sebeplerle Osmanlı-Amerikan ilişkileri sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bununla birlikte ABD, Osmanlı ülkesinde kendi vatandaşlarının Avrupalıların yararlandığı şekilde ticari imtiyazlardan faydalanması, Amerikan misyonerlerin Anadolu'da rahatça çalışabilmesi için diplomatik koruma altına alınması, misyonerlerin kurduğu okul ve hastane gibi kurumların varlığının sürdürülebilmesi amaçlarını gütmüştür.¹

ABD İzmir konsolosluğuna ilk olarak 1802 yılında Philadelphialı bir tüccar olan William Steward atanmıştır. Ancak iki devlet arasında resmi bir ilişkinin olmaması sebebiyle bu atama ile fiili bir durum yaratma amacı

¹ Nuri Karakaş, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 1.

güdüldüğü ifade edilmektedir. Steward, kısa süren görevi sonrasında ülkesine dönerken bir Anglo-Levanten olan Robert Wilkinson'u konsolos vekili olarak tayin etmiştir. Wilkinson, 1822 yılına kadar bu görevde kalmıştır. 1823 yılında girişken ve saygı duyulan bir tüccar olan David Offley, ABD tarafından İzmir'e "Ticari Konsolosluk Temsilcisi" olarak atanır. Offley atama mektubunu Vali Hasan Paşa'ya bildirdiğini ifade etmektedir. Paşa'nın diğer ülkelerin konsoloslarının böyle bir bildirimde bulunmadıklarından bahisle memnun olduğunu söylediği ve gerekli durumlarda yardım talebini geri çevirmeyeceği belirtilir.² 1823 yılında David Offley, İzmir Konsolosu olarak ABD Dışişleri Bakanı John Quincy Adams tarafından resmen atanmış olsa da atamanın resmîyet kazanabilmesi için Osmanlı Devleti tarafından tanınması gerekmektedir. Offley'nin Osmanlı Devleti tarafından Amerikan Konsolosu olarak resmen kabul edilmesi, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının ardından 1832 yılında gerçekleşmiştir.³ ABD ile Osmanlı Devleti arasında 1830 yılında imzalanan ticaret ve dostluk antlaşmasına giden süreçte de Offley'nin etkili bir rol üstlendiği belirtilmektedir.⁴ Yapılan antlaşma ile ABD "en ziyade müsaadeye mazhar millet" olarak nitelendirilir. Ayrıca Amerikalı tüccarların da imtiyaz tanınan diğer devlet tüccarları kadar mal ve gümrük vergisi ödeyeceği, ABD'ye Osmanlı topraklarında ticaret merkezi kurma ve konsolos atama hakkı tanınacağı, ABD vatandaşlarının konsoloslar tarafından yargılanabileceği ve ABD gemilerinin Boğazlar'dan serbest geçiş hakkı kazanacağı karar altına alınır.⁵ 1862'de ABD ve Osmanlı Devleti arasında yapılan ikinci bir "Ticaret ve Seyr-i Sefain" antlaşması sonrasında ekonomik ilişkilerin daha da arttığı ifade edilebilir. Bununla birlikte iki devlet arasında 1874 yılında "Suçluların İadesi ve Tabiiyet Antlaşmaları"nın da imzalandığı belirtilmelidir.⁶

Daha önce de ifade edildiği gibi Türkiye-ABD ilişkileri ticaret ve misyonerlik faaliyetleri temelinde oluşmaya başlamıştır. Amerikalı misyonerler ilk olarak İzmir'de Amerikan konsolosluğu resmen kurulmadan hemen önce İzmir'e gelmişlerdir. İzmir, Amerikan misyonerler tarafından önem verilen bir şehir olmuştur. Amerikan Board⁷ Teşkilatı'nın "Batı Türkiye Misyonu" içerisinde yer alan İzmir'e ilk olarak Papaz Pliny Fisk ve Levi Parsons 9 Ocak 1820 tarihinde ayak basmışlardır. 1909 yılına gelindiğinde İzmir'de 11 Protestan ibadet yeri, Protestan kilisesine mensup 410 kişi bulunmaktadır. Pazar ayinine katılanların sayısı ise ortalama 716 kişidir. Misyonerlerin eğitim alanını oldukça

2 Onur Kınlı, 19. Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009, ss. 115-130.

3 Çağrı Erhan, Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, İmge Kitabevi, Ankara 2015, s. 85, 111.

4 Filiz Çolak, "İzmir Limanı Ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeri ve Önemi", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiriler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Uluslararası İlişkiler II. Cilt, Ankara 2011, ss. 531-545.

5 Kınlı, a.g.e., s. 130.

6 Fahir Armaoğlu, Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997, Kronik Kitap, İstanbul 2017, ss. 11-12.

7 Amerikan Board ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: İdris Yücel, Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

önemli gördükleri bilinmektedir. Bu kapsamda İzmir’de birçok okul açılmıştır. Bunlardan en tanınır olanı Uluslararası İzmir Koleji ya da International College of Smyrna’dır.⁸

1917 yılında ABD, Birinci Dünya Savaşı’na İtilaf Devletleri safında dâhil olunca Osmanlı-ABD ilişkileri kesintiye uğramıştır. Amerika’nın Almanya’ya savaş ilan etmesi ve Avusturya-Macaristan ile ilişkilerin sonlandırılması üzerine Osmanlı Devleti müttefikleri lehine ABD ile ilişkileri kesme kararını almıştır.⁹ ABD ve Osmanlı Devleti savaş sırasında sıcak çatışmaya girmemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki ABD temsilcileri ve misyonerleri savaş yılları öncesinde ve sırasında Osmanlı tebaası azınlıklarla yakın temasta kalmış, özellikle Ermeni milliyetçiliğinin yükselişi konusunda çalışmalarda bulunmuştur. ABD, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Osmanlı topraklarından göç etmek isteyen gayrimüslim tebaayı kabul etmiştir.¹⁰ Bununla birlikte ABD, Milli Mücadele yıllarında özellikle Anadolu’daki ticari faaliyetlerinin zarara uğramaması adına Ankara Hükümeti ile ilişkilerini “açık kapı” politikası yürüterek sürdürmüştür.¹¹

Milli Mücadele sonrasında ABD ile resmi ilişkilerin tekrar kurulabilmesi 1927 yılını bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında diplomatik ilişkiler ve konsolosluk ilişkilerinin tesisi için yapılan görüşmeler sonrasında 17 Şubat 1927 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol’a bir nota vermiştir. Aynı gün verilen cevabi nota ile iki devlet arasındaki münasebetler resmi olarak yeniden başlamıştır.¹² İkinci Dünya Savaşı’na kadar geçen süreçte Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 1 Ekim 1929 tarihinde bir “Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması” yapılmıştır. Ayrıca 1 Nisan 1939 tarihli “Türkiye Amerika Ticaret Antlaşması” ile iki ülke arasındaki ticari faaliyetler ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.¹³

İkinci Dünya Savaşı, dünyadaki birçok dengeyi değiştirdiği gibi, savaşa fiili olarak girmeyen Türkiye’yi de etkilemiş ve pek çok alanda dönüşümün başlangıcı olmuştur. Türkiye savaşın başından beri sıcak çatışmaya girmeme

8 Özgür Yıldız, *Anadolu’da Amerikan Okulları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, ss. 33-44; Yücel, *a.g.e.*, ss. 91-97. Uluslararası İzmir Koleji için ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası Amerikan Koleji’nden Kızılçullu Köy Enstitüsü’ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2013.

9 Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003, s. 45; Nuri Karakaş, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Tasfiyesi Sürecinde Amerikan Politikası”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S. 1 (Temmuz 2010), s. 273.

10 Kadir Kasalak, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 55 (2004), ss. 108-124.

11 Bu süreçte ABD, Ankara Hükümeti’ni tanıma ya da resmi ilişki kurma yolunu tercih etmemiş, ancak temasta kalmayı da ihmal etmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bilâl N. Şimşir, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey’in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)”, *Belleten*, C. XLI, S. 162 (1977 Nisan), ss. 277-356.

12 Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, ss. 110-111.

13 *A.g.e.*, ss. 113, 117.

kararındadır. Bu sebeple savaşın tarafları olan Müttefik ve Mihver devletler ile savaş döneminde ayrı ayrı antlaşmalar imzalamış olsa da savaş boyunca taraflar arasında denge korunmuştur.¹⁴ Bu süreçte Türk-Amerikan ilişkileri “müttefik konferansları” sırasında oldukça yakınlaşmıştır.¹⁵ Bununla birlikte Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı’nın başından beri Türkiye üzerindeki isteklerini zaman zaman dile getirmiştir. 7 Haziran 1945 tarihli Sovyet notasında, Türkiye- Sovyetler Birliği sınırında Sovyetler Birliği lehine düzenlemeler yapılması; Boğazlar’da Sovyetler Birliği’ne üsler verilmesi ve Montreux Boğazlar Antlaşması’nın yeniden düzenlenmesi gibi istekler yer alır.¹⁶ Bu durum Türkiye’de Sovyetler Birliği’ne karşı duyulan endişeleri artırır ve batılı devletlerle yakınlaşma politikasına ağırlık kazandırır.

Türkiye ilk olarak İngiltere ile ilişkileri geliştirme ve Sovyetler Birliği’ne karşı İngiltere’nin desteğini kazanma yolunu tercih etmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı’ndan büyük zararlar gören bir ülke olarak İngiltere, Türkiye’ye destek olabilecek bir konumda bulunmamaktadır. Bununla birlikte ABD, savaşta müttefiki olan Sovyetler Birliği’nin yayılmacı bir strateji izlemesinden duyduğu rahatsızlıkla bir politika değişikliğine giderek Sovyet görüşlerine karşı Türkiye’yi desteklemeye başlamıştır. Türkiye’nin ABD Büyükelçisi Münir Erteğün’ün cenazesinin Amerikan donanmasının en büyük gemilerinden biri olan Missouri ile Türkiye’ye gönderilmesi Sovyetlere karşı bir “gövde gösterisi” olarak değerlendirilmiştir. Bu olayın ardından Türk-Amerikan ilişkilerindeki yakınlaşma daha da artmıştır. 7 Mayıs 1946’da Türkiye’nin ABD’den “Ödünç Verme ve Kiralama” yasası kapsamında aldığı borçlar silinmiştir.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Truman Doktrini ve Marshall Planı, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak görülmektedir. ABD Başkanı Harry Truman, 12 Mart 1947 tarihinde, daha sonradan “Truman Doktrini” olarak anılacak bildirisini ilan etmiştir. Doktrin ile ABD Kongresi’nden, Türkiye ve Yunanistan’a askeri ve ekonomik yardımda bulunmak için 400 milyon dolar kullanım yetkisi istenmektedir. Ancak doktrinin sözü geçen iki ülkeye yardımda bulunmaktan daha farklı bir amacı, ABD açısından Sovyetler Birliği’ni çevrelemeye yönelik atılan bir adım olmasıdır. Doktrin kabul edildikten sonra Yunanistan’a 300 milyon dolar, Türkiye’ye ise 100 milyon dolarlık yardım ayrılmıştır. Truman Doktrini sonrasında Marshall Planı ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile bu çevreleme politikası genişlemiştir.¹⁸

14 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

15 Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyâsi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 82.

16 Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, ss. 73-76.

17 Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21 (Haziran 2009), ss. 377-384.

18 Karakaş, a.g.e., ss. 271-276.

Truman Doktrini doğrudan doğruya Türkiye ve Yunanistan'a yöneliktir. Ancak bu ülkeler haricindeki diğer Avrupa ülkelerinin ekonomileri de uzun süren savaş yıllarından ve savaşın yıkımından etkilenmiş bir haldedir. ABD, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik olarak Sovyetler Birliği'ne karşı ayakta kalabilmesi için desteklenmesi gerektiğine inanmaktadır. Üstelik Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin güçsüz oluşu, Amerikan ekonomisini etkilemektedir ve atılacak adımla Amerikan mallarına pazar yaratma amacı da güdülmektedir. Tüm bu kaygılar, ABD'yi Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını hızlandırmak ve Avrupa'da istikrar yaratmak üzere harekete geçmeye ve Avrupalı devletlere ekonomik yardımda bulunmaya zorlamıştır.¹⁹

ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de yaptığı bir konuşmada daha sonra "*Marshall Planı*" olarak akıllarda kalacak bir ekonomik yardım planının ilk işaretini vermiştir. Marshall, Avrupa'nın içinde bulunduğu duruma değindikten sonra Sovyetler Birliği'ni de dâhil ederek tüm Avrupa devletlerini Avrupa'nın yeniden imarı için bir araya gelmeye davet etmiş ve ABD'nin gereken yardımı yapmaya istekli olduğunu beyan etmiştir. Sovyetler Birliği söz konusu teklife olumlu yaklaşmasa da Avusturya, Danimarka, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Luxembourg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın temsilcileri Paris'te yapılan toplantıda Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek adına Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı adlı bir örgüt kurmuştur. Yapılan görüşmeler ve çalışmalar sonrasında Avrupa'nın imarı için tahsis edilen 17 milyar dolarlık yardım kanunu ABD Kongresi'nde kabul edilmiş ve 3 Nisan 1948'de ABD Başkanı Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 4 Temmuz 1948'de ABD ve Türkiye arasında imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması'yla Türkiye yardımdan yararlanmaya başlamıştır. Anlaşmanın sekizinci maddesiyle Türkiye, Amerika'dan gelecek uzmanlar aracılığıyla anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesinin denetlenmesini de kabul etmiştir. Marshall Planı çerçevesinde 1948-1952 yılları arasında Türkiye'ye 352 milyon dolar yardımda bulunulmuştur. Bu miktarın büyük bir kısmı, tarım makinalarının ve aletlerinin satın alımı ve benzeri faaliyetlerle ziraat alanında kullanılmıştır. Yardımların büyük oranlarda kullanıldığı bir diğer alan ise karayolu yapımı olmuştur.²⁰

Türkiye'de görevli Amerikalı uzmanların ve diplomatların, Marshall planı çerçevesinde Türkiye'ye sağlanan kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek, bu krediler sayesinde Türkiye'nin ekonomisinde ve altyapısında hangi değişikliklerin meydana geldiğini yerinde gözlemlemek doğrultusunda üst makamlarını bilgilendirmek amacıyla raporlar hazırladıkları bilinmektedir. Çalışmamıza konu olan Edward F. Rivinus'un raporu, söz konusu raporlardan bir tanesi olarak da değerlendirilebilir.

19 Ertem, *a.g.m.*, ss. 390-391.

20 Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt: I, 1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, ss. 538-542.

Edward F. Rivinus

ABD İzmir Konsolosu Edward F. Rivinus, ABD Dışişleri Bakanlığı'na 16 Mayıs 1951 tarihli bir rapor göndermiştir.²¹ Raporun orijinalinin ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte raporun birer kopyası ABD İstanbul Büyükelçiliği ile Ankara Başkonsolosluğu'na da gönderilmiştir. Rivinus raporunda, İzmir konsolosluk bölgesinde çıktığı geziye dair siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel izlenimlerini aktarmaktadır. Gezinin tarihi dikkate alındığında, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında Türkiye'de gerçekleşen iktidar değişiminin ardından bu gezinin yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu kapsamda Türkiye sınırları içinde görevli olan yabancı diplomatların da yaşanan iktidar değişimini, bu değişimin vatandaşlar ve Türkiye'de bulunan yabancılar üzerindeki etkisini, ülke içinde oluşmaya başlayan yeni dinamikleri takip ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Marshall Planı ve dünyadaki değişen dengelerin Türkiye'deki yansımaları da gözlemlenmektedir. Söz konusu gezi raporu incelenirken bu noktaların gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Belirtmek gerekir ki günümüzde ABD İzmir'de konsolosluk seviyesinde temsil edilmemektedir. Ankara'da büyükelçilik, İstanbul ve Adana'da ise konsolosluk seviyesinde temsil edilen ABD'nin İzmir'de bir "Konsolosluk Temsilciliği" bulunmaktadır. Söz konusu temsilciliğin İzmir ve çevresini ziyaret eden veya buralarda yaşayan Amerikan vatandaşlarına hizmet sunduğu belirtilmektedir. Ayrıca temsilciliğin görev bölgesinin İzmir, Aydın, Denizli, Manisa, Muğla ve Uşak illerini kapsadığı eklenmektedir.²² Bununla birlikte 1951 yılında İzmir Amerikan Konsolosu olan Rivinus'un gezi raporu incelendiğinde konsolosun Manisa, Denizli, Isparta, Konya, Afyonkarahisar, Eskişehir, Bursa ve Balıkesir illerine ziyarette bulunduğu görülmektedir.

Çalışmamıza konu olan raporu kaleme alan Edward F. Rivinus hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Söz konusu raporda ve bu rapor haricinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen diğer raporlarda genellikle²³ E. F. Rivinus imzasının kullanıldığı görülmekte, konsolosun ilk ismine yer verilmemektedir. Ancak Rivinus hakkında The Washington Post gazetesinde yer alan ölüm ilanı ve Princeton Üniversitesi mezunları bilgi sayfasında bulunan haberlere ulaşılabilmektedir. The Washington Post gazetesinin 8 Kasım 1998 tarihli nüshasında yer alan ölüm ilanları bölümünde, emekli diplomat

21 Söz konusu rapor U.S. National Archives'da (ABD Ulusal Arşivleri) bulunmaktadır. U.S. National Archives verilerine, Gale dijital koleksiyonundan erişim sağlanmıştır. Bkz.: www.gale.com/intl/c/democracy-in-turkey-1950-1959-records-of-the-us-state-department-classified-files. (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018).

22 <https://tr.usembassy.gov/tr/abd-ticaret-mustesarligi-ve-abd-konsolosluk-temsilciliginin-izmir-ticaret-odasindaki-yeni-ofisleri-aciliyor/> (Erişim Tarihi: 22.07.2019).

23 Karşılaştığımız birçok raporda konsolosun E. F. Rivinus olarak imza attığı görülmekle birlikte nadiren Edward F. Rivinus olarak imzalanan raporlara da rastlanılmıştır. Bkz: Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Washington, Telegram No:41, 8 January 1953.

ve Smithsonian Press'in eski bir yöneticisi olan 82 yaşındaki Edward F. "Ted" Rivinus'un 3 Kasım 1998 tarihinde trafik kazasında öldüğü haberi yer almaktadır. Rivinus'un İkinci Dünya Savaşı sırasında topçu subayı olarak görev aldığı, savaş sonrasında 1969'da emekli oluncaya kadar geçen 22 yıl boyunca Dışişleri Bakanlığı'nda hizmet verdiği belirtilmektedir. Bu süreçte Türkiye ve Avusturya'da görev yaptığı, Kosta Rika'nın başkenti olan San Jose'de maslahatgüzar olarak görevlendirildiği bilgisi yer almaktadır. Rivinus'un ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden emekli olmadan önce, Almanya'daki NATO kuvvetleriyle ABD Dışişleri Bakanlığı arasında irtibat görevini sağladığı ifade edilmektedir. Konsolosun Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevi sona erdikten sonra, 1970'lerin başında, Smithsonian Institution'da gönüllü olarak çalışmaya başladığı belirtilmektedir. 1976-1982 yılları arasında ise Smithsonian Press müdürü olarak görev aldığı, 1987 yılında buradan emekli oluncaya kadar Doğa Bilimleri çalışmaları için yatırım editörlüğü görevi yürüttüğü eklenmektedir. Smithsonian'da görevliken Spencer Fullerton'ın biyografisini²⁴ yazdığı ve "Smithsonian: 150 years of Adventure, Discovery and Wonder" kitabı gibi projelerde aktif görev aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca Edward Rivinus'un Esther H. Rivinus ile olan evliliğinin boşanma ile sonuçlandığı belirtilmektedir.²⁵ Rivinus'un başka bir evlilik yapıp yapmadığına ilişkin bir bilgi ise bulunmamaktadır. Gezi raporunda Rivinus, söz konusu seyahate eşi ile birlikte çıktığını belirtse de eşinin adı hakkında bir bilgi verilmemektedir. Bu bilgiler ışığında rapora konu olan gezi sırasında E. F. Rivinus'la birlikte Batı Anadolu'yu ziyaret eden kişinin Esther H. Rivinus olduğu öne sürülebilir.

Edward F. Rivinus'a dair Princeton Üniversitesi mezunları bilgi sayfasında bulunan haberde ise The Washington Post'ta yer alan bilgiler haricinde Rivinus'un sigorta işinde çalıştıktan sonra orduya teğmen olarak girdiği ve yarbaylığa yükseldiği belirtilmektedir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndaki çalışmaları sonucunda bir "Savaş Haçı" (Croix de Guerre) ile ödüllendirildiği de vurgulanmaktadır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı'nda göreve başladıktan sonra 1946-1949 yılları arasında İstanbul'da konsolos yardımcısı, 1950-1953 arasında İzmir Amerikan Konsolosu ve 1953-1957 arasında ABD Viyana Büyükelçiliği'nde İkinci Kâtip olarak görev aldığı eklenmektedir.²⁶

Edward F. Rivinus'un Raporu

16 Mayıs 1951 tarihli ve E. F. Rivinus imzalı rapor²⁷, "İzmir Konsolosluk bölgesinde bir teftiş gezisinde yapılan gözlemler" başlığını taşımaktadır. Söz konusu

24 Bkz.: E. F. Rivinus, E. M. Youssef, *Spencer Baird of the Smithsonian*, Smithsonian Institution, Washington D.C. 1992.

25 "Obituaries", *The Washington Post*, 08 November 1998.

26 <https://paw.princeton.edu/memorial/edward-f-rivinus-%E2%80%99937-50> (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

27 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951.

rapor beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “giriş ve özet” başlıklıdır. Bu bölümde gezinin amacı belirtilmiş, gezi süresince yapılan gözlemlere ve görüşülen kişilere kısaca yer verilmiştir. “Rota ve yollar” başlığını taşıyan ikinci bölümde ziyaret edilen iller belirtilmiş, gezi rotasında bulunan karayollarının durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde yapılan açıklamanın yanı sıra, rapora iki ek halinde gezi rotasının haritası ve ayrıntılı yol durumu ile ziyaret edilen illerde tavsiye edilen otel ve restoranlar eklenmiştir. Üçüncü bölüm “politik notlar” üst başlığını taşımaktadır. Bu üst başlık “uluslararası görünüm”, “iç politika”, “irtica” ve “muhacirler” alt başlıklarına ayrılmıştır. Dördüncü bölüm “ekonomik notlar” başlığı altında kaleme alınmıştır. Bu bölümde de “mahsuller üzerine notlar”, “ekonomik ihtiyaçlar ve arzular”, “özel girişim” ve “belirli bölgelere dair notlar” alt başlıkları bulunmaktadır. Son olarak beşinci bölüm “sosyal ve kültürel gözlemler” adını taşımaktadır. Rivinus bu başlık altında “Türkiye’de ABD’nin kültürel çabaları”, “Voice of America” ve “Diğer USIE çabaları”²⁸ alt başlıklarına da yer vermiştir.

Birinci Bölüm: “Giriş ve Özet”

E. F. Rivinus, raporuna konu olan geziye 24 Nisan 1951 günü eşi ile birlikte çıktığını ifade etmektedir. Gezi rotasının ise konsolosluğun İzmir’den Konya’ya kadar olan bölümünü kapsadığı belirtilmektedir. Konsolos, gezisinin amacının üç katmanlı olduğunu dile getirmektedir. İlk olarak metinden anlaşıldığı kadarıyla en son 1948 yılında yaptığı Anadolu gezisinden sonra konsolosluk bölgesinin söz konusu kısmına ilk elden tanıklık etme amacının güdüldüğü vurgulanmaktadır. Bununla birlikte 1948 yılı sonrasında Türkiye’nin sosyal ve ekonomik tablosunda gözle görülür değişikliklerin neler olduğunu tespit etmenin gezinin bir diğer amacı olduğundan söz edilmektedir. Son olarak Rivinus’un görevli bulunduğu bölgede yaşayan halkın politik ve sosyal düşünceleri hakkında konsolosluk bölgesinde yer alan basın organları ile İzmir ve çevre illerdeki temaslarına dayanarak elde ettiği izlenimleri “biraz daha geniş bir ulusal arka plana dayalı kontrol etmek” amacıyla bu geziye çıktığı ifade edilmektedir. Konsolosun gezinin amacı konusundaki son ifadeleri ilgi çekicidir. Bir yabancı misyon görevlisi olarak görev yaptığı ülkenin ve bölgenin dinamiklerini takip etmesi işinin gereklerinden biridir. Bununla birlikte sadece görev yaptığı konsolosluk bölgesindeki temasları ve bölge basınına yeterli görmeyip izlenimlerini “daha geniş bir ulusal arka plana dayalı” olarak kontrol etme ihtiyacı duymuş olması hem Rivinus’un meslek etiği hem de Türkiye’deki basın ve temas edilen kişilerin görüşlerinin gerçeği yansıtmadığı noktasında şüphe duyulduğunun gösterilmesi noktasında dikkate değerdir.

28 USIE “United States Information and Educational Exchange” ifadesinin kısaltmasıdır. USIE hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.state.gov/pdcommission/library/177362.htm> (Erişim Tarihi: 25.07.2019); <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/united-states-information-and-educational-exchange-act-1948> (Erişim Tarihi:14.09.2019).

Konsolos, İzmir-Konya kısmını, görmüş olduğu kuzey kısımlara kıyasla daha zengin bulmuş olsa da bu bölümün genel olarak bütün Batı Anadolu'ya benzer olduğunu ifade etmektedir. Daha büyük ve daha çeşitli tarımsal üretimden, büyük turistik merkezlere kadar aynı fiziksel potansiyele sahip olmasına rağmen bu bölgenin hâlâ atıl ve işlenmemiş olduğunun altı çizilmektedir. Bununla birlikte "ülkede yeni bir atmosferin" sürekli olarak farkında olunduğu vurgulanmaktadır. Rivinus, bu atmosferin kısmen önceki dönemlere göre daha etkili olan karayolu ağundan, kısmen "genç ve enerjik" valilerden, belediye başkanlarından ve muhtarlardan kaynaklandığı yönünde görüş bildirmektedir. Ülkedeki yeni atmosferin, karşılaştığı beş olaya yansıdığını ifade etmektedir. Konsolosun ilk söz ettiği olay, Konya'da restoranda yemek yerken diğer masalarda kadınların varlığıdır. Bununla birlikte tarım bölgelerinde traktörlerin yaygınlığının artması konsolosun dikkatinden kaçmamıştır. "Anadolu manzarasının en yeni özelliği" olarak betimlenen bisiklette bir köylü, köylerde açılan marangozluk, demircilik ve ev ekonomisi kursları da söz etmeye değer gelişmeler olarak raporda yer almaktadır. Rivinus'un dikkatini çeken dördüncü olay, bir köyün hocasıyla yaptığı konuşmada bu kişinin oğlunun Colorado Üniversitesi'nde ticaret lisansına kabul edilmesi olmuştur. Son olarak eşeğinin üzerinde pazardan dönen yaşlı bir köylünün konsolosun elini sıkmak için durduğu çünkü bu köylünün oğlunun Kore'de "Amerikanlarla birlikte savaştığı" ifade edilmektedir. Rivinus'un üzerinde durduğu noktalar dikkate alındığında toplumda kadınların görünür olmasının arttığı, tarımda makineleşme konusunda gözle görülür bir artış yaşandığı, Türk halkının Amerika ve Amerikalılarla temaslarında bir artış olduğu, ayrıca köylerde açılan kurslar gibi uygulamalarla halkın bilgi ve görgüsünün artırıldığı vurgulanmaktadır.

Rivinus, gezi boyunca hayatın her kesiminden en az yüz farklı Türk'le görüşme fırsatı bulduğunu belirtmektedir. Ancak temasta bulunduğu kişiler arasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) veya Millet Partisi'ni (MP) destekleyen hiç kimse ile karşılaşmamış olmasının kayda değer olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca CHP ve MP'nin faaliyetlerine dair çok az görüntü tespit ettiğini eklemektedir. Konsolos gezinin seyri boyunca "gerici" hareketlere dair herhangi bir kanıt rastlamadığını, muhacirler konusunda ise ortak bir anlayış, kabul ve yardım düşüncesinin var olduğunu belirtmektedir. Ortalama bir Türk'ün MacArthur davası gibi konuları ve mevcut hükümetin performansını düşünmesi ölçüsüne şaşırıldığını ifade eden Rivinus geziye dair genel gözlemlerini şu cümleyle özetlemektedir:

*"Muhtemelen Anadolu manzarasındaki en dikkat çekici değişim, Anadolu'ya yaptığım eski gezilerim sırasında her tarafta çok bariz olan politik ve sosyal hoşnutsuzluğa dair belirtilerin ortadan kalkmasıdır."*²⁹

29 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 2.

İkinci Bölüm: “Rota ve Yollar”

Raporda İzmir’den yola çıkıldıktan sonra Salihli ve Alaşehir üzerinden Denizli’ye ulaşıldığı, Denizli’den Kızılhisar ve Yeşilova vasıtasıyla Isparta’ya, Isparta’dan Eğridir ve Akşehir içinden Konya’ya, Konya’dan Afyonkarahisar’a, Afyonkarahisar’dan Çay ve Bolvadin üzerinden Eskişehir’e ve Eskişehir’den Bursa üzerinden İzmir’e varıldığı belirtilmektedir. Rivinus raporun sonuna ek olarak gezi rotasını işaretlediği bir haritayı da eklemiştir.³⁰ Ayrıca Denizli, Isparta, Konya ve Eskişehir’de bir gün ya da daha uzun bir süre konaklandığı ifade edilmektedir.

Rivinus, önceki gezilerine dayanarak ana yol hattının kullanılabilirliği ve durumu hakkında önemli gelişmelerin yaşandığına dikkat çekmektedir. Seyahat rotası boyunca kat edilen yolların, İzmir’den Denizli’ye uzananlar haricinde, sert olsa da tüm hava koşullarına dayanaklı olduğunu belirtmektedir. Rivinus’un yol yapımının hızlanmasının ötesinde daha da önemli gördüğü konu, “*yeni ve daha iyi yolların ihtiyaç ve önemine yönelik halkın bakış açısının değişmesi*” meselesidir. Bu bakış açısı değişiminin, birçok valinin kendilerine sunulan kısıtlı kaynaklara rağmen vilayetlerindeki karayolu ağını ellerinden gelen ölçüde ilerletmeleri noktasında itici gücü oluşturduğu vurgulanmaktadır. Konsolos bu noktada Eskişehir valisi³¹ ile yaptığı bir görüşmeyi aktarmaktadır. Vali “*Amerikan yardımı*” ile bölgede kilometre başına 50.000 lira maliyeti olan yollar inşa edildiğini belirttiikten sonra Eskişehir’in kuzeyinden Sakarya Nehri boyunca uzanan zengin tarımsal bölgeye üç yol yapıldığını ve bu yolların kilometre başına 5.000 liraya mâl olduğunu ifade eder. Bu durumun ise Sakarya bölgesindeki köylü ve çiftçilerin bu yollar vasıtasıyla kendilerine sağlanacak pazarlardan daha erken yararlanabilmek için yol yapımında ücretsiz çalışmasından kaynaklandığı açıklanır. Rivinus, neredeyse yaptığı her görüşmede konunun er ya da geç yol meselesine ve yeni yolların bölgeye neler kazandırabileceğine geldiğinden söz etmektedir.

Konsolosluk bölgesinde bulunan karayolu ağının en büyük eksikliğinin, İzmir’den doğuya doğrudan bir karayolu bulunmaması olduğu ifade edilir. Raporun kaleme alındığı dönemde İzmir’den Denizli’ye giden iki yol bulunduğu; birinin Turgutlu-Salihli-Alaşehir-Sarıgöl’den, diğerinin Aydın ve Nazilli’den geçtiği belirtilir. Konsolosun gezi sırasında ilk yolu tercih ettiği, bu yolun ortalama bir binek araç için önerilemeyeceği, hatta yağışlı havalarda neredeyse her araç için geçilemez olacağı vurgulanır. Yolculuğun yaklaşık 12 saat sürdüğü

30 Bkz. Ek I.

31 Metinde hiçbir valinin adı yer almamaktadır. Ancak söz konusu tarihlerde Eskişehir Valisi Arif Özgen’dir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.18.1.2.123.71.5. Arif Özgen 1959 yılına kadar Eskişehir Valiliği görevinde kalmıştır. 1959 yılında ise Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü görevine getirilmiştir. BCA 30.11.1.0.277.23.19. Ayrıca bkz.: <http://www.eskisehir.gov.tr/gorev-yapmis-valiler> (Erişim Tarihi:21.05.2019).

ancak alternatif rotanın da oldukça zorlu olduğu eklenmektedir. Denizli'ye ulaşıldığında benzer bir araçla Nazilli'den gelmiş olan İzmir Amerikan Kız Koleji (American Girls' College) çalışanı Bay Everett Blake ile görüşülür. Bay Blake'in sadece Nazilli'den Denizli'ye 12 saatte ulaşabildiği kaydedilir. Nazilli Denizli arasındaki yolda Blake'in önünde yol alan dört traktörden üçünün bataklıkla saplandığı ifade edilir. Rivinus bu hatta yer alan her iki yolun geliştirilmesinin bölgede tarımsal üretime destek oluşturacağını ve aynı zamanda bu yatırımın bölgenin doğal ve arkeolojik cazibesini turistlere açarak ülke ekonomisine geri döneceğinin altını çizmektedir.

Konsolosun gezi rotası boyunca seyahat ettiği karayolu ağının ayrıntılı bir açıklaması ve konaklanan noktalardan herhangi birisini ziyaret etme fırsatı bulabilecek olanlara önerilen otel ve restoran adları rapora eklenmiştir.³² Söz konusu ekte konsolosun en sıkıntılı bulduğu yol olan İzmir-Denizli arasının 170 mil³³ olduğu belirtilmektedir. Bu yolun İzmir'den Turgutlu'ya kadar olan 40 kilometresinin sağlam olduğu, Turgutlu'dan Salihli'ye olan 27 kilometrelik yolun ise zayıf bir toprak yol olduğu bildirilmektedir. Bu yolun iki saat sürdüğü ve yere yakın araçlar için önerilemeyeceği eklenmektedir. Hatta yağışlı mevsimlerde kamyon veya otobüslerin de bu yolda düzenli işleyebileceğinden şüphe duyulduğu belirtilmektedir. Salihli'den sonra 10 kilometrelik "*mükemmel*" bir şose³⁴ yolun olduğu, daha sonra Alaşehir'e kadar yolun bozulduğu, yer yer toprak yoldan daha kötü ve çamur oyuklarıyla dolu bir hale geldiği ifade edilmektedir. Yollarda sık sık kavşakların bulunduğu ve bu kavşaklarda herhangi bir yol işaretinin yer almadığı belirtilmektedir. Bu sebeple ciddi bir yol kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalındığı eklenmektedir. Alaşehir ve Sarıgöl arasındaki yolun sert yüzeyli olmasına rağmen sağlam ve geniş olduğu ancak Sarıgöl'e gelmeden hemen önce derin çamurla kaplı bir nehir geçidinin bulunduğu bildirilmektedir. Konsolosun seyahat ettiği araç bu geçide sıkışmış ve şans eseri oradan geçen bir kamyon tarafından kurtarılmıştır. Sarıgöl'den sonra yolun alçak dağ silsileleri üzerinden dik bir seviyeye ulaştığı ve bu yolun kötü durumda olduğu, sıradan araçlar için uygun olmadığı ifade edilmektedir. Sarıgöl'de bir köylünün bu yolda zincir kullanılmasını önerdiği ve bu öneri sayesinde akşam Denizli'ye ulaşılabilirdiği belirtilmektedir. İzmir'den Denizli'ye kadar olan yolculuğun toplam 11,5 saat sürdüğü, Denizli'de Anadolu standartlarına göre iyi durumda olan iki otelin bulunduğu ve bunlar arasından Şehir Palas'ta konaklandığı ifade edilmektedir.

32 Bkz. Ek II.

33 Metinde bazen mil bazen kilometre ölçü birimi kullanılmaktadır. Ancak kilometre olarak belirtilen bazı uzunluklarda aslında milin kastedildiği, bu sebeple gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu görüldü. Ölçü birimlerini bir değişikliğe gitmeden, metinde kullanıldığı şekliyle aldık.

34 Metinde Türkçe olarak "*şose*" ifadesi yer almaktadır. Parantez içinde İngilizce olarak "*surfaced all-weather road*", "*her türlü hava koşuluna uygun satırlı yol*" anlamına gelen bir açıklama bulunmaktadır.

Denizli'den Boadicea ve Hierapolis'e gidildiği anlaşılmaktadır. Gidiş dönüş yaklaşık 50 kilometrelik bir mesafenin kat edildiği ifade edilmektedir. Rivinus, bu bölgenin Batı Anadolu'nun başlıca arkeolojik ve turistik merkezlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte kötü yollardan da şikâyet edilmektedir. Denizli'den Kızılhisar'a geçildiği, oradan sert, dar ama sağlam bir yoldan Yeşilova'ya gidildiği ifade edilmektedir. Daha sonra Burdur üzerinden Isparta'ya geçilmiştir. Burdur ve Isparta arasındaki yolun iyi bir şose olduğu bildirilmektedir. Isparta'da Şehir Oteli'nin oldukça rahat olduğu, banyosunun bulunduğu ve kendine ait "tamamen kabul edilebilir" bir restorana sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Isparta'dan Eğridir'e düzgün bir şose yol olduğu ifade edilmektedir. Rivinus'un "pitoresk" küçük bir kasaba olarak tasvir ettiği Eğridir'den oldukça etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Eğridir gölü kıyısındaki yolculuğun "en güzel araba gezintilerinden biri" olduğu öne sürülmektedir. Bu yolun sağlam ve her mevsime uygun olduğu belirtilmektedir. Daha sonra Akşehir'e doğru yüksek dağ silsileleri arasında yolculuk yapıldığı, bu yolun çok dönemeçli ve dik olmakla birlikte sağlam olduğu bildirilmektedir. Akşehir'den, bir kısmı Amerika tarafından sağlanan yol ekipmanlarıyla yapılmış olan Afyonkarahisar-Konya yoluna ulaşıldığı ve bu yoldan Konya'ya varıldığı anlaşılmaktadır. Konya'da Konak Oteli ve Memleket Lokantası önerilmektedir.

Konya-Afyonkarahisar arasındaki yol yüzeyinin oldukça sert olduğu, birkaç bölüm haricinde oldukça iyi bir şose bulunduğu ifade edilmektedir. Afyonkarahisar'da Afyon Palas Oteli'nin eski ama temiz olduğu bildirilmektedir. İkbâl Lokantası ise "birinci sınıf" olarak nitelenmektedir. Afyonkarahisar'dan sonra Çay ve Bolvadin'den geçerek Eskişehir'e ulaşıldığı ve karayolunun oldukça iyi durumda olduğu belirtilmektedir. Eskişehir'de özel bir konutta konaklandığı için buradaki otel ve restoranlar hakkında bilgi verilemediği eklenmektedir. Eskişehir-Bursa arasındaki karayolunun, dağlardan Bursa Ovası'na inen 18 kilometrelik dolambaçlı yol haricinde "mükemmel" olduğu ifade edilmektedir. Bu yol üzerindeki birçok köyde modern akaryakıt istasyonlarının var olması ilgi çekici bulunmuştur.

Bursa'dan İzmir'e dönüşte Karacabey-Balıkesir-Akhisar-Manisa rotasının izlendiği ifade edilmektedir. Bütün karayolunun iyi durumda olduğu, Balıkesir-Akhisar arasında 1951 yılı Şubat ayında yapım aşamasında olan iki köprüünün tamamlandığı, üç köprüünün ise tamamlanmak üzere olduğu bildirilmektedir. Balıkesir'de iyi bir otel ve restoranın bulunduğu belirtilse de metinde bu otel ve restoranın adlarına yer verilmemiştir. Sadece söz konusu otelin, Balıkesir Havaalanı'nın yapımında görevli Amerikalı mühendislerle tamamen dolu olduğu ifade edilmektedir.

Üçüncü Bölüm: “Politik Notlar”

Rivinus, gezi sırasında edindiği politik izlenimleri aktarmadan önce karşılaştığı kişiler hakkında bilgi vermektedir. Gezi boyunca her ekonomik ve sosyal sınıftan en az yüz farklı Türk’le görüşme fırsatı bulduğunu, bu sayının en az yarısının yol boyunca uğradığı şehirlerde tanıştırıldığı devlet memurları ve işadamlarından oluştuğunu belirtmektedir. Bununla birlikte geniş bir araçla yolculuk yaptıkları için çok sayıda otostopçuyu araca aldıklarını ve bu kişilerin de diğerleri kadar ilgi çekici kaynaklar olduklarını eklemektedir. Otostopçular arasında büyük çoğunluğu köylülerin oluşturduğu ancak birkaç köy öğretmeni, üç hayvan toptancısı ve Burdur’dan bir avukatın da konsolosun aracında seyahat ettiği ifade edilmektedir.

“Uluslararası görünüm” başlıklı alt bölümde ilk olarak Türk vatandaşlarının gözünde Amerika ve Amerikan algısına dair gözlemlere yer verilmektedir. Bu konuda Rivinus şu ifadeleri kullanır:

“Amerikan taraftarı hissini her zamankinden güçlü ve Türk sosyal katmanlarının her kademesine ulaşmış buldum. Bu Amerikancılığın şu anki dayanağı geniş ve çeşitli olmasına rağmen etkileri tekdüzedir. Anadolu’da Amerikalı olmak, tesadüfi olarak tanıştığınız herkesin, kendiliğinden dost ve onur konuğu olmaktır. Eğitimi veya sosyal konumu ne olursa olsun Türklerin çoğunluğu için temel bir uluslararası görüş olarak, derinlere yerleşmiş Rus karşıtlığının yerini Amerikan taraftarlığının aldığını öne sürerken abarttığıma inanmıyorum.”³⁵

Konsolosun bu ifadeleri ve izlenimleri Isparta Valisi³⁶ ile yaşanan şu diyalogla güçlenmiş olmalıdır:

“Isparta’da valiyi ziyaret ettim. Önce beni ılımlı bir şekilde karşılamasına rağmen iş yoğunluğu sebebiyle vilayetin önemli yerlerini bana şahsen gösteremeyeceği için özür diledi. Sohbetimiz ilerledikçe ve ABD’ye atıfta bulununca biraz şaşırmış göründü ve birdenbire bana “Siz Amerikan konsolosu musunuz?” diye sordu. Olumlu yanıt verince “Bana verilen karta bakmadım ve yardımcım İngiliz konsolosun beni ziyaret etmeye geldiğini söyledi” dedi. Günün geri kalanını ve akşamın bir bölümünü, üstelik belli köylerdeki yerel kutlamalarda görev almak zorunda kaldığı öğleden sonra valiye eşlik etmek ölçüsünde, vali ve ailesi ile geçirdik.”³⁷

Ulusal basında heyecanla temas edildiği belirtilen Amerikan yardımları ve Atlantik Paketi gibi o dönemdeki güncel konular hakkında konsolosun soruları

35 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 4.

36 Dönemin Isparta Valisi Mustafa Bağrıaçık’tır. BCA 30.18.1.2.122.29.10. Mustafa Bağrıaçık 1954-1960 yılları arasında 10. ve 11. Dönem TBMM’de DP Konya milletvekilliği yapmıştır. TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, İkinci Basım, Ankara 2010, s. 652, 734.

37 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 4.

üzerine vatandaşların görüşlerini yansıttığı anlaşılmaktadır. Raporda Türk halkının Amerikan yardımlarına yönelik açık bir şükran duyduğu vurgulansa da bazı vatandaşlarda yardım miktarının üzüntü yarattığı belirtilmektedir. Söz konusu vatandaşlar Türkiye'ye ayrılan bütçenin %65'inin antikomünist cephenin savunma ve güçlendirilmesine bağlandığını işaret etmiş ve bu bütçenin komünizmle mücadele konusunda nispeten "*daha az çaba sarf eden*" İtalya ve Fransa gibi ülkelere kıyasla daha hafif kalmasından rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda kabahatin çoğunun, Amerika'daki Ermeni ve Rumlarca Türkiye'ye karşı yürütülen propagandada olduğu yönünde bir hissiyatın varlığını koruduğunu görmek Rivinus'u şaşırtmıştır.

Rivinus raporda, mevcut uluslararası durum için "*tek çare*" olarak Sovyetler Birliği ile savaşa girilmesi konusunda toplumsal bir uzlaşığı gördüğünü belirtir. Görüştüğü eğitimli insanların General MacArthur'un geri çağırılması meselesinin³⁸ özünü kavraması, Rivinus'u şaşırtan bir diğer hadise olmuştur. Sorunu tartıştığı kişilerin, generalin tekliflerini takip etmenin, doğrudan Sovyetler lehine olacağı konusunda fikir birliğine vardığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu durumun ABD ve müttefiklerini Çin'de daha kapsamlı bir savaşa dâhil edeceği ve sonuçların ise SSCB'ye batıda bir özgürlük alanı yaratabileceğinin öngörüldüğü belirtilmektedir.

Kore Savaşı'nın hem şehirlerde hem de köylerde tam destek bulduğunu vurgulayan Rivinus, bu desteğin yolculuk boyunca içinden geçtikleri her bölgeden Kore'deki Türk Birliği'ne asker temin edilmiş olduğu gerçeği ile belirginleştiğini ifade etmektedir.

Politik Notlar altında "*İç politika*" başlıklı bölümde Rivinus, Türkiye'deki siyasi partilere ve yerel siyasi dinamiklere dair gezi sırasında şahit olduğu gözlemlerini aktarmaktadır. İzmir'den ayrılmadan önce; CHP'nin iç kesimlerdeki köylerde güçlendiği, bu bölgelerde MP'nin de gücünü artırdığı ve Afyonkarahisar'ı bir "*kale*" haline getirdiği, hayat pahalılığı ve Demokrat Parti (DP) iktidarının seçim kampanyasındaki vaatlerini yerine getirme konusundaki başarısızlığından kaynaklanan halk memnuniyetsizliğinin ülkenin her bölgesinde yaygın olduğuna dair söylentiler duyduğunu ifade eder. Ancak bu söylentilere rağmen gezi sırasında temasta bulunduğu kişiler arasında CHP veya MP'li olduğunu açıklayan birini bulamaması ve buna karşılık DP'li olduğunu ifade edenlerin yaygınlığı konsolosa göre "*tesadüf eseri olamaz*". Görüşmeler sırasında sürekli olarak sözü hayat pahalılığı ve mevcut yönetimden hoşnutsuzluğa getirmeye çalıştığını belirten Rivinus, bu çabaları karşısında çok az bilgi elde edebildiğini vurgular. Hayat pahalılığı konusundaki soruları birçok

38 Kore Savaşı devam ederken ABD Başkanı ile BM Kuvvetleri Komutanı General MacArthur ABD'nin Uzak Doğu politikası üzerinde ters düşmeye başlayınca 11 Nisan 1951'de MacArthur Başkomutanlıktan alınarak yerine General Ridgway getirilmiştir. Ercan Haytoğlu, "Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 11 (2002), s. 98.

köylünün “geçiniyoruz”³⁹ diyerek geçiştirdiği eklenir. Mevcut yönetimin o güne kadarki çalışmalarından duyulan memnuniyetsizlik meselesinde ise bir seneden daha kısa bir sürede hükümetin her şeyi değiştirmesinin kimse tarafından beklenmediği ve en azından bu hükümet üyelerinin “insanları dinlediği” ve ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışıyor olduğu müşterek bir cevap olarak verilir. Konsolos, bu konu ile ilgili gözlemlerini şu sözlerle aktarır:

*“Benim belirgin izlenimim; halkın zihninde yeni olana duyulan memnuniyetsizlikten ziyade eski yönetime dair anıların acısının daha derinlerde olduğu yönündeydi. Halkın bu sorunları mantık çerçevesinde düşünmesi ve muhalif ulusal basının tahrik edici propagandasına meyletmemesi gerçeğinden çok etkilendim.”*⁴⁰

Rivinus, görüştüğü insanların CHP’nin kendi bölgelerinde etkin olduğu ve güçlendiği konusunda hemfikir olduklarının altını çizer. Ancak bu kişilerden hiçbirinin CHP’nin faaliyetleri hakkında somut bir örnek gösteremediklerini de ekleyerek, bu tespitin daha çok bir varsayımdan ibaret olduğunu düşündüğünü belirtir. En radikal CHP karşıtlarının, görüşülen köylüler olduğu ifade edilir. Konsolos, Akşehir’in kasabalarında CHP’nin güçlü olduğu yönünde bir söylenti duyduğunu ve Akşehir Belediye Başkanı’nın CHP’li olduğunu belirttikten sonra köylerin neredeyse tamamen DP’li olduğunun altını çizer. Bu bilgiye ise işleri gereği Akşehir’in köylerinde seyahat eden üç koyun satıcısı aracılığıyla ulaştığını ekler.

MP’nin gücü ve etkinliği konusunda ise çok az kanıt bulunabildiği belirtilir. MP’nin kalesi olduğu bildirilen Afyonkarahisar’da, belediye başkanının MP’li olduğu ifade edilir. Ancak belediye başkanının DP’nin aday listesinden seçildiği ve daha sonra “kişisel bir tartışma” yüzünden DP’den istifa ettiği raporda yer alır.⁴¹ Ayrıca halkın Afyonkarahisar’ın MP’nin kalesi olduğu fikrini ciddiye almadığının altı çizilir. Denizli’nin güneyinden bir köylü ile yapılan görüşmede ise söz konusu kişinin yüz haneli köyünde, kayıtlı on beş üye ile en güçlü partinin DP olduğu aktarılır. Bu köyde MP sekiz üye ile ikinci parti olurken, CHP’nin temsil edilmediği belirtilmektedir.

39 Metinde tırnak içinde ve Türkçe olarak yazılmıştır. Ayrıca parantez içinde “we are getting along all right” olarak belirtilmiştir.

40 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, rom Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 5.

41 Eylül 1950-Ekim 1951 tarihleri arasında Afyonkarahisar Belediye Başkanı Hüseyin Haşim Tiryakioğlu’dur. Tiryakioğlu, 1946-1948 yılları arasında DP’de siyaset yapmıştır. 1948’de DP’den ayrılarak Öz Demokratlar Partisi’nin kurucuları arasında yer almıştır. Öz Demokratlar Partisi’nin MP ile birleşmesinden sonra MP ile siyasi hayatına devam eden Tiryakioğlu, 1953 yılında tekrar DP’ye geçmiş ve 1954 Milletvekili Seçimlerinde bu partiden milletvekili seçilmiştir. Fehmi Akın, “Afyonkarahisar’da Öz Demokrat Partisi (1948)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX, S. 1 (Haziran 2007), s. 55. Ancak Rivinus’un öne sürdüğünün aksine Afyonkarahisar belediye başkanı, 1950 belediye seçimlerinde DP aday listesinden seçilmemiş, MP adayı olarak seçimi kazanmıştır. “Afyon Seçimini Millet Partisi Kazandı”, *Akşam*, 6 Eylül 1950.

Rivinus toplumun her kesiminden görüştüğü kişilerin, kendisinin Amerikalı olduğunu ve onların yerel sorunlarıyla ilgilendiğini anladıktan sonra oldukça açık sözlü ve “*mevcut yönetimle keyfini çıkardıkları özgürlükten memnun*” bulunduğunu açıklar. 1948’deki gezisi sırasında şahit olduğu, oldukça belirgin siyasi ve sosyal huzursuzluk ile memnuniyetsizliğe dair bir işaret bulamadığını da ifade eder.

Politik Notlar bölümünün üçüncü alt başlığı “*gericilik*” adını taşımaktadır. Rivinus raporda, gezi boyunca geçtikleri bölgelerde ciddi bir gerici hareket olduğuna dair bir gösterge bulamadığına, hatta bunun tam tersi bir durumla karşılaştığına işaret etmektedir. Ancak bu tespitten sonra karşılaştığı bazı olaylardan da söz etmektedir. İnsanların sosyal alışkanlıklarının 25 yılda tamamen değişmeyeceği gerçeğine vurgu yaptıktan sonra köyünün hükümetten başlıca iki şey istediğini belirten bir köylü ile yapılan görüşmeden söz edilir. Söz konusu vatandaş ilk olarak köylerinin su sorununun çözümünü istemektedir. İkinci olarak ise köyde evli olmayan kızlar kayda değer bir çoğunlukta olduğundan birden fazla eşle evlenme izni verilmesi talep edilmektedir. Rivinus, pek çok köyde çocukların hem köy öğretmenlerinden hem de hocadan eğitim almasının genel kabul gören bir yaklaşım olduğunu gözlemler. Eskişehir’de kaldıkları evde ise hali vakti yerinde ve Batılı görünümde olan bir Türk ailesinin yanında bulunan, Eskişehir ve İstanbul’daki hastanelerde şifa bulamadan iki yıl geçirdikten sonra Kuran’ın bölümlerini okuyarak iyileştirici güçleri olduğuna inanılan ünlü bir hocanın bulunduğu Geyve Köyü’ne gönderilerek ümitsiz görünen bir hastalıktan kurtulan hizmetçi kızıdan söz eder. Konsolos son olarak, geçtikleri tüm bölgelerde köylü kadınlara yaklaştıklarında yüzlerini kapattıklarını ve onları fotoğraflamanın hâlâ bir tabu olduğunu aktarmaktadır. Ancak Rivinus’a göre bu örneklerin hiçbiri ülkede gerici bir hareketin kanıtı olarak yorumlanamaz. Tam tersine politik bakış açısında, ekonomik uygulamalar ve yeni kazanımların kullanımında köylerin bile batılılaşma yolunda hızla ilerlediği raporda öne sürülmektedir.

Rivinus’un gericilik hakkındaki izlenimlerinin netlik kazanmasında Isparta Valisi ile yapılan bir görüşmenin etkili olduğu söylenebilir. Rivinus bu görüşmeyi şöyle aktarmaktadır:

“Gericiliğe karşı dava, Isparta Valisi tarafından kısa ve öz bir şekilde açıklanmıştı. Kuşkusuz hem şehirlerde hem köylerde dini olarak gerici bir tutum benimseyen bazı yaşlı insanlar bulunduğunu söyledi. Kendisinin, bugün Türkiye’nin önde gelen meokilerindeki eğitilmiş insanların çoğunun olduğu gibi cumhuriyet çocuğu⁴² olduğunu; buna ek olarak köylerde eğitim ve okuryazarlığın büyük bir ilerleme kaydettiğini, köylülerin yeni teknikleri ve tarımsal yöntemleri benimsemeye hazır olduğunu ve bu eski unsurların etkisinin günden güne azaldığını belirtti. Yeni yönetimin iktidara gelmesinden beri Türk sosyal tablosundaki gericilerin sayısında ya da kapsamında bir

42 Metinde “*child of the republic*” olarak ifade edilmiştir.

olağandışılık olmadığına, tek farkın bunların ve diğer tüm unsurların isteklerini açıkça dile getirmekte özgür hissettikleri gerçeğinde yattığında ısrar etti. Türk milleti bugün, söz konusu vali ve onun jenerasyonundan, şer'i kanun taraftarlığı veya benzeri gerici eğilimleri düşünülemez olacak kadar itici bulan adamların ellerindedir.”⁴³

Politik Notlar bölümünün son alt başlığı olarak “*muhamirler*” konusuna yer verilmiştir. Rivinus, o dönemde Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen muhamirler hakkında İzmir’de edindiği izlenimlerden farklı olmayan bilgilere ulaştığını ifade etmektedir. İskân meselesi hakkında her yerde aynı “*cana yakın kabulü*” gördüğünü belirtmektedir. Muhamirlerden büyük bir kısmının, güvenlik kaygılarından kaynaklanan bir kural olarak, “*huzur bozucular ve kışkırtıcı ajanlar*”ın uzun süre gizli kalamayacağı köy topluluklarına yerleştirildiği aktarılmaktadır. Bununla birlikte bazı vilayetlerde zanaatkâr olan muhamirlerin şehirlere kabul edilmesine izin verildiği de eklenmektedir. Konsolos, Denizli’de kaldıkları otelin komisinin bir Bulgaristan muhamiri olduğunun altını çizdikten sonra bu kişinin kendisine bir marangoz dükkânı gösterdiğini, bu dükkânın sahibinin Türkiye vatandaşı olduğunu ve bir muhamir ile ortaklığa girişmesine izin verildiğinin ifade edildiğini rapor etmektedir.

Muhamirler meselesinde birçok yetkilinin “*sorunun şimdiye kadar sadece yarısının çözüldüğü*” noktasında hemfikir olduğu da belirtilmektedir. Buna göre Batı vilayetlerinden çok azı muhamirlere daimi olarak bakabilmek için dağıtımaya yetecek kadar ekilebilir araziye sahiptir. Rivinus’a göre yerel planlama birçok konuda geçici çözüm sağlamanın ötesine geçememiş, valiler ve vatandaşlar benzer şekilde muhamir meselesinde kesin bir çözüm sağlanması noktasında “*yüzlerini Ankara’ya dönmüştür*”.

Dördüncü Bölüm: “Ekonomik Notlar”

Rivinus, raporunun dördüncü bölümünde gezi bölgesinde edindiği ekonomik izlenimlere yer vermiştir. Güneybatı Anadolu’nun Türkiye’nin kuzeyi ve doğusundan her zaman daha zengin ve müreffeh olduğuna işaret edildikten sonra konsolos, bu gezi sırasında gözlemlenmiş olan ekonomik koşullar ile 1948’de görülenler arasında doğru bir karşılaştırma yapmanın mümkün olmadığını belirtmektedir. Ancak kıyaslamak makul olmasa bile 1948’in aksine bu gezide gelişen refahın genel belirtilerinin görüldüğü ifade edilmektedir. Bu bulguların, bir araya getirildiğinde son üç yılda Anadolu’nun genel yaşam standardındaki kayda değer gelişmeyi yansıtan birçok küçük gözlemden oluştuğu da eklenmektedir.

Rivinus’a göre en çarpıcı nokta, hem köylerde hem de kasabalarda yeni konutların yaygınlaşması ve bununla birlikte mevcut köy evlerinde badana kullanımında gözle görülür bir artış olmasıdır. Konya’dan Afyonkarahisar’a ve

⁴³ Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 7.

Eskişehir'in kuzeyine uzanan "tahıl bölgesi" boyunca tarlalarda atların sayısının, öküz ve mandalara göre artmış olması konsolosu şaşırtmıştır. Bu bölgedeki pazarlara giden yeni ve dört tekerlekli modern yük arabası kafilelerinin geçildiği belirtilmektedir. Konsolosun 1948'deki gezisi sırasında gördükleri ile "çarpıcı bir tezat" oluşturduğu ifade edilen bu görüntü karşısında, Anadolu'nun her yerinde standart bir görüntü ve ses olan eski iki tekerli öküz arabalarından⁴⁴ yarım düzine bile görülmediği kaydedilmektedir. Küçük kasabalarda ve büyük köylerde bile dükkânların hemen ilgi çekecek bir ölçüde tüketim malları ile dolu olduğunun görüldüğü ifade edilmektedir. Konsolos, seyahat ettikleri alan boyunca uzanan ıslah edilmiş yolların bisiklet satışına yol açmış olduğunun altını çizmektedir. Köylerdeki traktörler, otomobiller ya da ana yollar üzerinde bulunan modern akaryakıt istasyonlarından ziyade tipik bir Anadolu köylüsünün bisiklete binmesi, Rivinus açısından o günün Türkiye'sinin bir sembolü olarak algılanmıştır. Dönemin Türkiye'sindeki değişimin bir diğer sembolü olarak Denizli ve Konya gibi şehirlerdeki en iyi restoranlarda yemek yiyen köylülerin varlığı gösterilmektedir. Rivinus'un dikkat çektiği bir diğer nokta, üretimle birlikte ticaretin de gelişmekte olduğudur. Ekonomik notlar bölümünde yer verilen bir diğer detayda, Denizli'deki pamuk üretiminin sağladığı ekonomik zenginlik vurgulanmakta ve şehirdeki en zengin kişinin büyük bir mağaza sahibi olması kayda değer görülmektedir.

Raporda, ekonomik notlar bölümü altında yer alan ilk alt başlık olan "Mahsuller üzerine notlar" kısmında özellikle pamuk üzerinde durulmaktadır. Fiziksel olarak yetiştirilmeye elverişli her yerde pamuğun "Anadolu'nun mahsulü" haline geldiği ifade edilmektedir. Isparta çevresindeki dağlık alanlarda bile pamuk yetiştirme denemelerinin yapıldığı vurgulanmaktadır. Denizli valisinin⁴⁵, vilayetinde 1951 senesinde buğday ve hububat yerine %60 oranında daha fazla pamuk ekileceğini tahmin ettiği raporda yer almaktadır. Konsolos, Denizli bölgesindeki pamuk ekiminin aralıksız yağışlar ve Nisan ayı sonundaki kısa süreli ani soğuklar yüzünden bir hayli geç kaldığını ifade etmekte ve gezinin yapıldığı dönemde ekimin başladığını eklemektedir.

Rivinus, söz konusu yılda mahsullerden elde edilen kârın iyi durumda olduğunu ifade etmektedir. Ege ve Marmara bölgelerinde tahılların tamamen büyümüş gibi görüldüğünü ve şimdiden başaklı olduğunu belirtmektedir. Rakım yükseldikçe mevsimsel olarak geriye gidildiği ve Isparta çevresindeki bölgede ilkbaharda tohum ekiminin en hareketli döneminde olduğu kaydedilmektedir. Ovalarda, sonbaharda ekilmiş olan tohumların sekiz ila on inç⁴⁶ boyunda olduğu ve köylülerin Nisan yağışlarından oldukça memnun

44 Metinde parantez içinde "kagni" olarak belirtilmiştir.

45 Dönemin Denizli Valisi Hıfzı Ege'dir. BCA 30.18.1.2.123.74.13. <http://www.denizli.gov.tr/gecmis-donem-valilerimiz> (Erişim Tarihi: 18.07.2019). Hıfzı Ege, daha sonra İller Bankası İdare Meclisi Üyeliği ile Elazığ, Uşak ve Gaziantep Valiliği de yapmıştır. BCA 30.18.1.2.138.124.2, "Uşak, Kırklareli ve Gaziantep Valileri Değişti", *Milliyet*, 23 Kasım 1956.

46 Bir inç 2.54 cm'dir.

görüldüğü eklenmektedir. Konsolos; gezinin ilk haftasında her gün düzenli olmasa da etkili bir biçimde yağmur yağdığını aktarmaktadır. Bununla birlikte kışın kar yağışı olmamasının bazı su kaynaklarının rezervlerini azaltmış olduğu da eklenmektedir. Mesela Eskişehir yakınındaki Porsuk Barajı'nın su seviyesinin düştüğü kaydedilmektedir. Ancak bu durumun bölgede herhangi bir endişeye neden olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak Nisan sonlarında, gezinin yapıldığı bölgede etkili olan ani soğuşun, meyve hasadı için büyük bir endişeye sebep olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte sadece kuzey bölgelerde, Eskişehir ve Afyonkarahisar'da don görüldüğü ve yalnızca Eskişehir'de etkin bir biçimde zarar görmüş olan meyve bahçelerine şahit olunduğu aktarılmaktadır.

Meyve üretimi, Rivinus'un ilgisini çekmiş olan bir diğer konudur. Isparta valisinin de bu konuya özel bir önem verdiği anlaşılmaktadır. Konsolosun aktardığına göre valinin hususi projesi, vilayetini bir meyve yetiştirme bölgesine dönüştürmektir. Valinin bu yönde yapılan birçok gelişmeyi anlattığı, vilayette bir hükümet meyve deneme istasyonunun kurulmasına yönelik arzusunu ifade ettiği vurgulanmaktadır.

“Ekonomik ihtiyaçlar ve arzular” alt başlığında, ihtiyaç ve arzuların bütün bölgelerde aynı olduğunun gözlemlendiği belirtilmektedir. Yetkililer ve çiftçilerin her şeyden önce artezyen kuyu makinaları da dâhil olmak üzere gelişmiş su kaynakları talep ettiği, bunun ardından yollar ve yerel sanayilerin büyümesinin arzulandığı altı çizilen konulardır. Ayrıca köylülerin daha fazla ECA⁴⁷ sponsorlu tarım makinası kullanımının mümkün olabileceği yönündeki beklentilerini dile getirdiği vurgulanmaktadır. Bu konuda Isparta valisi ve vilayetteki bir köyün ileri gelenleri ile yapılan görüşmede, Avrupa'dan ithal edilen tarım makinalarının kredi koşullarının ulaşılabilir olduğu ancak Ziraat Bankası ve diğer kredi kuruluşlarının talep ettiği faiz oranlarının diğer makinalar için yeterli olmasına rağmen ECA makinaları almak için köylülerin üstlenebileceğinden fazla bir yük oluşturduğu dile getirilmiştir.

Rivinus, satın alınmış olan makinaların köylüler ve küçük çiftçilerin kullanımına uygun olduğu yönünde belirtiler gördüğünü ifade eder. Denizli ve Isparta arasında, yeni bir sığır almak için Nazilli'den Burdur'a kadar olan pazarlarda dolaşan ve *“gerçek Anadolu görünümünde”* bir köylüyü otostopçu olarak aldıklarından söz eder. Bu köylünün, kendi köyü yakınlarından bir tane sığır alabilecekken beş lira tasarruf etme umuduyla Anadolu'da dolaşması

47 ECA (Economic Cooperation Administration) , Amerika Birleşik Devletleri Ekonomik İşbirliği İdaresi anlamına gelmektedir. Marshall Planı dâhilinde verilecek yardımların dağıtımından sorumlu olan kuruluş, bir kamu kuruluşu değildir. Bunun yerine özel sektör yetkilileri ile yakın bir ilişki içinde bulunan bağımsız bir kuruluştur. Çağrı Erhan, *“Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 51, S. 1 (1996), s. 283. ECA aracılığıyla gönderilen ziraat aletleri, makina ve vasıtalarıyla mücadele ilaçları, kimyevi gübreler vesairenin ithal ve satış usullerine ait yönetmeliğin yürürlüğe konulması Bakanlar Kurulu'nun 22 Kasım 1949 tarihli toplantısında onaylanmıştır. BCA 30.18.01.02.120.81.19.

konsolos tarafından ilgi çekici görülse de kabul edilebilir bulunmuştur. Dikim mevsiminde bu yolculuğa nasıl bu kadar zaman ayrılabilirdiğine dair soruya köylü, bu yıl arazisini sürmek için traktör kiralayabildiği, sonuç olarak tüm dikim işleminin tamamlandığı ve kendisine bolca boş zaman kaldığı yönünde cevap vermiştir. Ayrıca söz konusu köylünün traktör ve sürücüsü için dönüm başına üç lira ödediği de kaydedilmektedir.

Rivinus'un raporunda tarım makinaları satın alımı ve kullanımı konusuna oldukça geniş yer verildiği ve verilen bilgilerin gözlemlerle desteklendiği dikkat çekmektedir. Yine aynı konuda Isparta yakınlarında bulunan bir köyde, köylülerin kooperatif temelinde satın almaya hazır oldukları ECA traktör ve tarım makinaları başvurularında yardım etmesi konusunda valiyeye ricada buldukları ifade edilmektedir. Valinin ise geçen sezonda belirli bir süre boyunca devlete ait bir traktörü köylülerin kullanımına sunduğunu ve onların fırsattan yararlanmadığını dile getirdiği kaydedilir. Bunun üzerine köylülerin mahcubiyetle gülümsediği ve sözcülerinin şunları söylediği belirtilir:

*"Geçen sene traktör bizim için yeniydi. Ne yapabileceğini görmemiştik. Şimdi yakınlardaki bölgelerde traktörün ne yapabileceğini görmüş olduk ve traktörü sadece dikim sezonunda kullanmak için değil bütün köy işlerimizde bize yardımcı olması için doğrudan kendi aramızda satın almaya hazırız."*⁴⁸

Konsolos bu bölümün sonunda gezi sırasında karşılaştığı valilerden şu sözlerle bahsetmektedir:

*"Son olarak bu gezide karşılaştığım valilerden daha önce hiç olmadığı kadar etkilendim. Konuştuğum her bir vali kendi bölgesindeki köylülerin ihtiyaç ve arzularının tamamen farkındaydı ve milletin taleplerinin yerine getirilmesinde yardımcı olma çabaları da oldukça etkindi."*⁴⁹

Raporun "Özel girişim" adlı alt başlığında ayrıntılı bir inceleme yapılmamakta, konsolosun gezi sırasında karşılaştığı bazı yeni tesisler hakkında bilgi verilmektedir. Raporda, Eskişehir'de yeni kurulan bir tuğla fabrikasına götürüldükleri, buranın Türkiye'nin ilk modern tuğla fabrikası olduğunun söylendiği kaydedilmektedir. Bu işletmenin İsviçreli mühendisler tarafından inşa edilip donatıldığı, kurulduktan sonra Eskişehirli bir işadamı olan işletme sahibi tarafından denetlendiği ve yönetildiği ifade edilmektedir. Bu işadammının 25 yıl önce Eskişehir-Bursa arasında sığır sürüsü gütmüş olan "cahil" bir köylü çocuğu olarak hayata başladığının öğrenildiği belirtilmektedir. Bu kişinin söz konusu tuğla fabrikasını tamamen kendi sermayesi ile kurduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca işletme sahibinin kendi inisiyatifi ile mevcut şartlarda sınırlı olan model sayısının genişletilmesini sağlamak üzere Türkiye Sınai ve

48 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 10.

49 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 10.

Kalkınma Bankası'na kredi başvurusunda bulunduğu da vurgulanmaktadır. Bu fabrika haricinde özel bir operatörün Konya'da bir makarna fabrikası için hazırlıklarını tamamlamış olduğunun haber alındığı da rapora eklenmektedir.

“Belirli bölgelere dair notlar” alt başlığında çoğunlukla ekonomik alanla sınırlı kalan bir bakış açısıyla, gezi sırasında edinilen izlenimlerin genel bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Denizli, Konya, Eskişehir ve Bursa bölgelerinde tartışmasız şekilde bir canlanma atmosferinin varlığından söz edilmektedir. Daha iyi yollar ve ihracata yönelik üretilen ürünlerin, tek başına ya da bir arada, bu bölgelerin yükselişini başlatan itici güç oldukları ifade edilmektedir. Denizli'nin her ne kadar kötü yollar itibarıyla neredeyse izole edilmiş sayılabileceği belirtilse de Ege pamuğundaki canlanmadan kazanç sağladığının altı çizilmektedir. Konya'nın, merkezinde yer aldığı “*nispeten mükemmel*” yol ağı sayesinde Güneybatı Anadolu tahıl bölgesinin ticari merkezi olarak tarihi statüsüne hızla geri döndüğü de üzerinde durulan bir diğer konudur. Eskişehir'in hem iyi yollar hem de Ankara ve İstanbul'a olan demiryolu bağlantısı ile konsolosun üç yıl önce ziyaret ettiği Eskişehir'e kıyasla olağanüstü düzeyde gelişmiş olduğu belirtilmektedir. Buradaki şeker fabrikasının köylüler için teşvik edici bir ihracat ürünü olarak öne çıktığı, demiryolu ağı ve hava alanının endüstriyel olarak bölgeye katkı yaptığının altı çizilmektedir. Rivinus, üç sene önce Eskişehir'in büyükçe, tipik bir Anadolu kasabası olduğunu belirtmektedir. Gezinin yapıldığı tarihlerde ise Ankara-İstanbul ekonomik eksenindeki konumunu her açıdan yansıttığı ilave edilmektedir.

Son üç yılda gelişmiş olan bir diğer şehrin Bursa olduğu raporda yer almaktadır. Kaplıca ve sanayi merkezi karması olmasının; turistler açısından bir çekim merkezi haline gelmesinin; Ankara-İstanbul ve İzmir ile ticari bağlar kurulmasının Bursa'yı muhtemelen dönemin en varlıklı küçük şehirlerinden biri haline getirdiği öne sürülmektedir. Bursa otellerinin Anadolu'dakilerin en iyisi olduğu, ana caddelerinin yeni yapılmış ve dönemin modasına uygun evlerle çevrili olduğu ve Ankara, İstanbul, İzmir plakalı şık araçların her yerde görünür olduğuna dair gözlemler raporda yer almaktadır.

Raporda gezi sırasında ziyaret edilen şehirler hakkında genel olarak olumlu ve geçmiş dönemlere kıyasla önemli gelişmelerin yaşandığına yönelik gözlemler aktarılmış olsa da bu durum Afyonkarahisar açısından geçerli olmamıştır. Rivinus Afyonkarahisar'ı “*gerileyen bir şehir*” olarak görmüştür. Şehrin bir demiryolu kavşağı olarak her zaman belirli bir önemi olacağına vurgu yapıldıktan sonra yerel sanayinin olmamasının, Afyonkarahisarlı genç erkeklerin düzenli olarak Eskişehir, Bursa ya da İzmir'e göç etmesini beraberinde getirdiği ifade edilmiştir. Konsolos, bu şehirde bulunduğu sürede, ziyaret edilen diğer şehirlerin aksine “*bir iyimserlik eksikliği*” hissettiğini belirtmiştir.

Beşinci Bölüm: “Sosyal ve Kültürel Gözlemler”

Rivinus, raporun son bölümünde sosyal ve kültürel alanda edindiği izlenimlere yer vermiştir. İlk olarak yolculuk boyunca Türk milletinin kendi problemleri ile yüzleşme ve bu problemlerin üstesinden gelmeye yönelik gönüllülüğünü gözlemlediğini vurgular. Bu durumun en iyi örneğinin nispeten fakir bir vilayet olan Isparta’da gerçekleştiğini ifade eder. Burada valiyle birlikte iki köyün önde gelen temsilcilerinin yeterli su temininin gerçekleştirilmesinde devlet yardımı konusuna dair sunumlarını dinlediklerini aktarır. Valinin köylülere, hükümetten bu konuda sınırlı bir ödenek alındığını belirttiği ifade edilir. Ortaya çıkacak maliyetin bir kısmının kuyu ihtiyacı duyan köylerden talep edilmesi ve bu gelirlerin hükümet tarafından verilen yardımla birleştirilerek, kaynakların mümkün olduğunca geniş ölçüde kullanılmasının istendiğine raporda yer verilir. Böylece her bir proje için hükümet maliyetleri yarı yarıya azaltılmış olacaktır. Her iki köyde de köylülerin oybirliği ile validen köylerini bu temele dayanan bir ortaklığa dâhil etme ricasında buldukları ifade edilmektedir. Ayrıca köylülerin teknik bilgi ve ekipmana sahip olursa sorunları tümüyle kendi başlarına çözmek için çaba sarf edeceklerini açıkladıklarının altı çizilmektedir.

Konsolosun Türk öz verimliliğine dair başka bir gözlemi, muhacirlerin yerleşim meselesi üzerinedir. Rivinus, gezi boyunca muhacirlerin yerleşimi hakkında soru sorduğu herkesin konuyu bir görev olarak gördüğü ve kabul ettiğini belirtir. Özellikle köy topluluklarının kendilerine tahsis edilen muhacir ailelerini kabul ettiklerini, temel ihtiyaçlar gerekli olduğunda bunları sağladıklarını ve bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte muhacirlere düzenli tarımsal istihdam sunduklarını vurgulamaktadır. Rivinus valilere ve köylülere daha fazla muhacirin ihtiyacını karşılayıp karşılayamayacaklarını sorduğunu aktarır. Verilen cevapta, daha fazla yardıma ihtiyaç duyulması halinde muhacirlerin ihtiyacının karşılanacağı konusunda herkesin hemfikir olduğunun altı çizilmektedir.

Köylerin talebi ile açılan marangozluk, demircilik ve ev ekonomisi kurslarının Türkiye’deki “*kendi kendine yetme*” girişimlerinin çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilmektedir. Bu kurslar için öğretmenlerin, kadın ve erkek endüstri ticaret okullarından (Sanat Enstitüleri)⁵⁰ geldiği, kurs öğrencilerinin ise köylü erkek ve kızlardan oluştuğu belirtilmektedir. Köylerdeki resmi kursları tamamlayan ve kurslardan mezun olanların, birçok ihtiyacı yerel olarak karşıladığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte köylerin bu kurslardan elde ettiği faydalara örnekler görünür olunca, her bölgedeki ticaret okullarının daha fazla öğretmen gönderilmesi ve kurs açılması için talep yağmuruna tutulduğunun da altı çizilmektedir.

50 Bu ifade metinde de parantez içinde belirtilmektedir.

Edward F. Rivinus, Türkiye’deki sosyal değişim hakkındaki izlenimlerini de şu sözlerle aktarmaktadır:

“Türkler ve özellikle Türk köylüsü uzun zamandır batılı yöntemlere karşı dirençlerinden dolayı tembel, aptal ve diğer birçok yerici sıfatlarla adlandırılmıştır. Benim için bu atalet hakkındaki açıklama, bütün hayatını Türkiye’de yaşamış ve köylüyü iyi tanıyan bir adam tarafından Türkçe olarak “görenek yok”, muhtemelen en iyi çeviriyle “farklı hiçbir şey görmediler” ifadesi ile birkaç ay önce kısaca özetlendi. Şimdi ülke daha iyi iletişim imkânları sayesinde çok hızlı bir şekilde açılıyor, her yerde daha fazla “görenek” var ve sonuç olarak eskiden ülkenin batılılaşmasını yavaşlatan atalet belirtileri gittikçe azalıyor.”⁵¹

Rivinus, bu sözlerine kanıt olarak köylerdeki traktörler ve sanat enstitülerinin açtığı kurslar gibi olayları gösterir. Ayrıca bu görüşüne ek olarak ülkede mevcut olan tesis ve kaynakların, “milletin yeni şeylere yönelik arzusunun” gerisinde kaldığını, bu durumda ise bireysel özgüven ve girişkenliğin bir değer taşıdığını ifade eder. Raporda oldukça temkinli ve gerçeği açıkça ortaya koymaya çalışan bir üslup kullanmaya devam eden konsolos, Türkiye’deki olumlu değişmelerle birlikte eksikliklere de temas etmektedir:

“Türkiye’de artık atalet ve geri kalmışlığın kalmadığı izlenimi bırakmak istemiyorum. Millet, büyük ölçüde hâlâ yukarıdan gelecek etkili teşvike muhtaç durumdadır. Özel şahısların toplum liderliği Anadolu’da henüz ortaya çıkmadı. Millet; herhangi bir vilayette çalışkan ve tutkulu olmasıyla iftihar edilen valilerde olduğu gibi, hükümet temsilcilerinden de liderlik arıyor ve bekliyor.”⁵²

Konsolosun dikkat çektiği bir diğer nokta, milletin hükümete ve hükümet temsilcilerine bakış açısındaki değişimdir. Rivinus, “köylülerin bile” tatmin edici bulunmazsa, liderlerini değiştirme gücünü kendi ellerinde bulundurduğunun farkında olduğu konusunda iddialıdır. Bu farkındalığın sağladığı güvencenin ise milleti önceki zamanlara göre daha toleranslı, liderler arasındaki avantaj-dezavantajları dengelemek için daha gönüllü ve rıza gösteren bir hale getirdiği yönünde bir izlenim yarattığı ifade edilmektedir.

“Sosyal ve kültürel izlenimler” bölümünde Türkiye’deki basın durumuna da kısaca değinilmektedir. Rivinus bu gezi sonrasında Türkiye’deki ulusal basının milli duyarlılığı yansıtmadığına “daha fazla” ikna olduğunu belirtmektedir. Raporda yer alan “daha fazla” ifadesi ilgi çekicidir. Konsolos bu ifade ile Türkiye’deki ulusal basının, Türk milletinin ve Türkiye’nin söz konusu dönemdeki gerçek durumunu yansıtmadığı noktasında, gezi öncesinde de kuşkuları bulunduğunu ima ediyor olmalıdır. Konsolosun bu konudaki kuşkuları, gezi raporunun giriş kısmında da yer almıştır. Rivinus’un gezi

51 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 12-13

52 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 13.

sonrasında, kuşkularında haklı olduğu sonucuna ulaştığı ifade edilebilir. Raporada; İstanbul ve Ankara'da kaleme alınan başyazılarla temsil edilen ulusal basın yazarlarının Türk halkıyla temas halinde bulunmadığı, yerel basın organlarının ise bir "aracı kurum" görevi yürütecek noktaya hâlâ ulaşamamış olduğu konusunda eleştiri yapılmaktadır.

Türk sosyal hayatı konusunda altı çizilen bir diğer unsur olarak "gençliğe yapılan vurgu" göze çarpmaktadır. Konsolos, gezi boyunca tanıştığı valilerin yarısının, bütün belediye başkanlarının, kaymakamların ve köy muhtarlarının genç erkekler olduğunu vurgulamaktadır. Rivinus'un bu kişilerle ilgili bir diğer gözlemi, hepsinin Isparta Valisi'nin kendini tanımladığı gibi "cumhuriyet çocuğu" olduğudur. Bu gözlem belirtildikten sonra Türk milletinin "doğası" ve "geçmiş deneyimleri" bir arada düşünüldüğünde, milletin seçilmiş ya da atanmış liderleri -seçilmiş liderler fena halde yetersiz olmadıkça- takip edeceği ifade edilmektedir. Bu sebeple Rivinus'a göre ülkede ciddi bir gerici hareket tehlikesini elimine etmek yerinde olacaktır. Konsolos, halk tarafından rağbet görmeyen Millet Partisi haricinde "gerici liderlerin" kendine yer bulamadığını iddia etmektedir.

"Türkiye'de ABD'nin Kültürel Gayretleri" alt başlığında kısaca "Voice of America" ya da Amerika'nın Sesi radyosunun Türkiye'deki faaliyetleri ile USIE'nin (United States Information and Educational Exchange) çalışmalarına yer verilmiştir. Rivinus, gittiği her yerde ABD'nin Türkiye'deki kültürel çalışmaları hakkında soru sorduğunu ifade etmekte ve bu bağlamda Türk halkıyla ilişkilerde "başarılı" olunduğu yönünde görüş bildirmektedir.

Raporada, Amerika'nın Sesi radyosunun sadece şehirli ve eğitimli gruplar arasında düzenli olarak dinlendiğinin tespit edildiği belirtilmektedir. Rivinus, tanıştığı birçok köylünün, hepsinin köyünde radyo bulunmasına rağmen Amerika'nın Sesi sorulduğunda şaşırıldığını ve ne hakkında soru sorulduğundan habersiz olduklarını bildirmektedir. Radyonun düzenli dinleyicilerinin ise radyo programlarının "mükemmel" olduğu konusunda konsolosu temin ettiği, ancak direkt yayında ses alımı çok zayıf olduğu için sadece "Selânik Aktarma İstasyonu" yayınının dinlendiği konusunda görüş bildirdiği ifade edilmektedir.

USIE faaliyetleri hakkında raporda şu ifadeler yer almaktadır:

"Gezici film üniteleri dünyaca popülerdi ve bütün valiler, kendi bölgelerindeki köylere film ünitelerinin daha sık ve daha düzenli ziyaretlerinin sağlanmasının bir yolu olup olmadığını özellikle sordu. Temaslarım arasında USIE broşürleri ve bültenleri hakkında bilgi sahibi olanları nispeten az sayıda buldum. Bunları bilenlerin büyük çoğunluğu öğretmenlerdi ancak bu yayınları teslim alan ya da yayınlara erişen herkes yayınlar hakkında hevesliydi. Birçok eğitimli insanın ana talebi, ABD destekli İngilizce kurslarıydı. Ayrıca ülkede Robert Kolej gibi Amerikan okullarının genişletilmesinin ya da ilave Amerikan okulları kurulmasının mümkün olup olmadığı sıklıkla soruldu."⁵³

53 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 14.

Rivinus, Türk halkının USIE faaliyetine olan talebinin, o güne kadar sağlanmış olanlardan çok daha fazla olduğunu rapor etmektedir. Bununla birlikte bu durumdan kendi adına hoşnut olduğunu da belirtmektedir. Bu noktada dönemin Türk-Amerikan ilişkilerine de bir yorum getiren Rivinus raporda şu ifadeleri kullanır:

“Türkiye’deki Amerikan taraftarlığı; radyo programlarından, basın makalelerinden ya da Amerika’ya Türklere tanıtmak için tasarlanmış posterlerden daha sağlam bir temel üzerine kurulmuştur. Bu Amerikan yanlılığı yaygın olarak, geçmiş dış yardım programlarıyla da karakterize edilmiş olan ve Türklere karşı bir gizli amaç olmadan yardım etmek isteyen dost insanların ülkesi olarak Amerika tasavvuruna dayanmaktadır.”⁵⁴

Bu noktada Rivinus, Türkiye’deki Amerikan algısının gelişmesi için “yazılı veya sözlü kelimelere” önem vermek yerine, öğrenci değişimi ve İngilizce kursları açılması gibi bir yol haritası benimsenmesinin daha faydalı olacağı yönünde görüş bildirmektedir.

Sonuç

Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel bağlamında İzmir’in önemli bir merkez olduğu dikkat çekmektedir. İki ülke arasında ticaret ve misyonerlik faaliyetleri kapsamında başlayan ilişkiler, zamanla gelişmiş ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra tarihte daha önce görülmemiş bir düzeye varmıştır. Özellikle 5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu’ndan günümüze kadar geçen süreçte ise daha karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Edward F. Rivinus’un raporu, bu ilişkinin bir dönemine tanıklık ediyor olması açısından ilgi çekici ve önemlidir. Bununla birlikte raporun bir gezi raporu olması ve raporda dönemin Türkiye’inde belirli bir bölgenin sosyokültürel, ekonomik, siyasi, zirai şartlarına ışık tutulması bakımından da ayrıca bilgilendiricidir.

Rivinus, raporda geziye eşiyile birlikte çıkmış olduğunu belirtmiş olmakla birlikte, eşi haricinde kendisi ile birlikte seyahat eden başka bir kişinin varlığından hiç söz etmemektedir. Rivinus’un Türkçe bilip bilmediği de raporda belirtilmemektedir. Bu durumda seyahat edilen otomobilde bir şoför ya da çevirmen olmadığını varsayabiliriz. Ayrıca temas edilen kişilerin büyük bir çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu dikkate alındığında Rivinus’un Türkçe konuşup anlayabildiği sonucuna ulaşabiliriz. Bu noktada bir Amerikan konsolosunun herhangi bir güvenlik önlemi olmadan oldukça zorlu olduğu ifade edilen yollardan geçerek Anadolu’nun bir bölümünde yolculuk yapmayı göze almış olması ilgi çekici bir diğer durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporun giriş bölümünde Rivinus, söz konusu gezinin amacının yerel-ulusal

54 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951, p. 14-15.

basın organlarından ve İzmir çevresindeki temaslarından elde ettiği bilgilerden bağımsız bir gözlem yapma ihtiyacı duyması olduğunu belirtmiştir. Raporu ise özellikle ulusal basının Türkiye'nin gerçeklerini yansıtmaktan uzak olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gezi sırasında yaklaşık yüz kişi ile görüşülmüş olduğu belirtilse de bu kişilerin isimlerine raporda yer verilmemiştir. Ancak gezi güzergâhında yer alan şehirlerin valileri ve Afyonkarahisar Belediye Başkanı ile görüşüldüğü ifade edilmektedir. Sonuç olarak gezi sırasında görüşülen kişilerden sadece valilerin ve söz konusu belediye başkanının adını tespit edebildik. Rapora göre Rivinus Isparta, Eskişehir, Denizli valileri ile tanışma ve görüşme fırsatı bulmuştur. Rivinus bu valilerin "*genç, enerjik*", bölgelerindeki gelişmelerden haberdar olduklarından ve bunları takip ettiklerinden, milletin ihtiyaç ve taleplerine çözüm bulmaya çalıştıklarından söz etmektedir. Konsolosun bu durumdan etkilendiği görülmektedir. Ayrıca, valilerin ve diğer kamu görevlilerinin her birinin birer "*cumhuriyet çocuğu*" olduğu ifadesinin metinde yer alması da ilgi çekicidir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise söz konusu valilerin mesleki kariyerleri incelendiği zaman daha sonra DP milletvekili oldukları ya da DP döneminde önemli görevlerde bulduklarının görülmesidir. Konsolosun görüştüğü vatandaşların ise Türkiye'deki ve dünyadaki gelişmeleri takip etmesi, sosyal ve ekonomik anlamda kalkınma çabası içinde olması Rivinus'u şaşırtmış ve etkilemiştir.

Rivinus'un gezi sırasında oldukça dikkatli bir şekilde gözlem yaptığı anlaşılmaktadır. Raporu hazırlarken de mümkün olduğu kadar tarafsız ve açık davrandığı dikkat çekmektedir. Ayrıca rapordan anlaşıldığı kadarıyla en son 1948 yılında yapılan gezi sırasında edinilen izlenimler ile olumlu yönde tamamen farklı bir Anadolu tasvirinin yapılmış olması, bu noktada bir kıyaslamaya gidilmesi ve zaman zaman bir önceki gezi sırasındaki gözlemlere de yer verilmiş olması raporun değerini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

ABD Ulusal Arşivi (U.S. National Archives)

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Washington, Telegram No:41, 8 January 1953.

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:53, 16 May 1951.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

30.18.1.2.123.71.5.

30.11.1.0.277.23.19.

30.18.1.2.122.29.10.

30.18.1.2.123.74.13.

30.18.1.2.138.124.2.

30.18.01.02.120.81.19.

II. Süreli Yayınlar

“Afyon Seçimini Millet Partisi Kazandı”, *Akşam*, 6 Eylül 1950.

“Uşak, Kırklareli ve Gaziantep Valileri Değişti”, *Milliyet*, 23 Kasım 1956.

“Obituaries”, *The Washington Post*, 08 November 1998.

III. Kitaplar

ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, *Türk Amerikan İlişkileri 1919-1997*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

- DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- ELMACI, Mehmet Emin, *Bir Semt Bir Bina: NATO Binası Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir 2013.
- ERHAN, Çağrı, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2015.
- KARAKAŞ, Nuri, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.
- KOÇAK, Cemil, *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- ORAN, Baskın (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt: I, 1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- RIVINUS, E. F., YOUSSEF, E. M., *Spencer Baird of the Smithsonian*, Smithsonian Institution, Washington D.C. 1992.
- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.
- ŞAFAK, Nurdan, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003.
- TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, İkinci Basım, Ankara 2010.
- YILDIZ, Özgür, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.

IV. Makaleler

- AKIN, Fehmi, "Afyonkarahisar'da Öz Demokrat Partisi (1948)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. IX, S. 1 (Haziran 2007), ss. 51-61.
- ÇOLAK, Filiz, "İzmir Limanı Ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeri ve Önemi", 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiriler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Uluslararası İlişkiler II. Cilt, Ankara 2011, ss. 531-545.
- ERHAN, Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 51, S. 1 (1996), ss. 275-287.
- ERTEM, Barış, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S. 21 (Haziran 2009), ss. 377-397.

- HAYTOĞLU, Ercan, "Kore Savaşı ve Denizli Kore Şehitleri ile Gazileri", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 11 (2002), ss. 76-115.
- KARAKAŞ, Nuri, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tasfiyesi Sürecinde Amerikan Politikası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXV, S. 1 (Temmuz 2010), ss. 269-296.
- KASALAK, Kadir, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri", *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 55 (2004), ss. 108-124.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920-1927)", *Belleten*, C. XLI, S. 162 (1977 Nisan), ss. 277-356.

V. Tezler

- KINLI, Onur, *19. Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2009.
- YÜCEL, İdris, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

VI. İnternet Kaynakları

<http://www.denizli.gov.tr/gecmis-donem-valilerimiz>

(Erişim Tarihi: 18.07.2019).

<http://www.eskisehir.gov.tr/gorev-yapmis-valiler> (Erişim Tarihi:21.05.2019).

<https://paw.princeton.edu/memorial/edward-f-rivinus-%E2%80%999937-50>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019).

<https://tr.usembassy.gov/tr/abd-ticaret-mustesarligi-ve-abd-konsolosluk-temsilciliginin-izmir-ticaret-odasindaki-yeni-ofisleri-aciliyor/>

(Erişim Tarihi: 22.07.2019).

<https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/united-states-information-and-educational-exchange-act-1948> (Erişim Tarihi:14.09.2019).

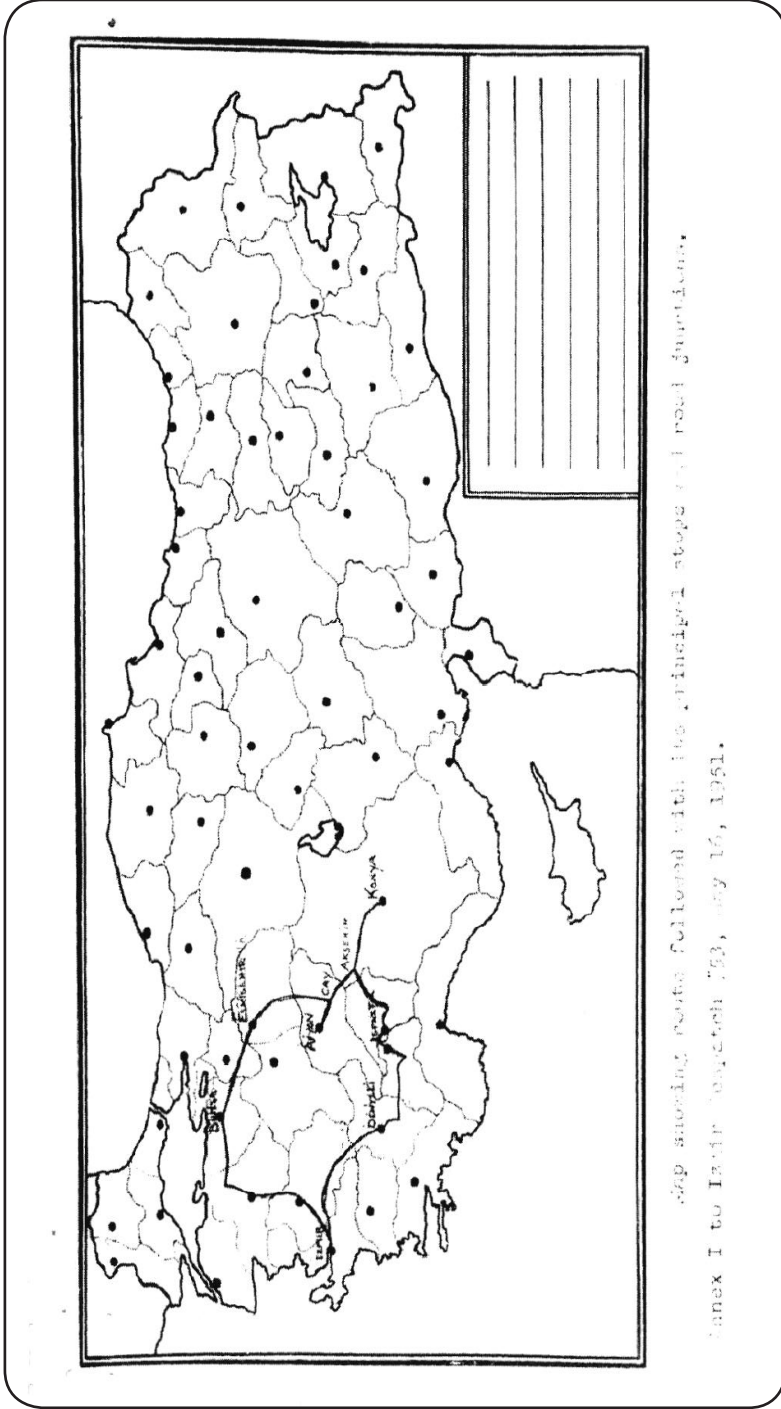
<https://www.state.gov/pdcommission/library/177362.htm>

(Erişim Tarihi: 25.07.2019).

www.gale.com/intl/c/democracy-in-turkey-1950-1959-records-of-the-us-state-department-classified-files. (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018).

EKLER

Ek I: Edward F. Rivinus'un Gezi Rotasını Gösteren Harita

Ek II: Edward F. Rivinus'un Raporda Yol ve Seyahat Şartlarını İncelediği Ek Kısım

*Annex II to Izmir
Despatch 53, dated
May 16, 1951.

UNCLASSIFIED

(Classification)

Notes on Road and Travel Conditions.

Izmir-Denizli. 170 miles. The first 40 kilometers to Turgutlu are good. From Turgutlu to Salihli are 27 kilometers of poor dirt road. It took us two hours to make this stretch and this road is not recommended for low slung passenger cars in any weather. In wet seasons, it is doubtful if even trucks or busses get through with any regularity. The first ten kilometers after Salihli are excellent gose (surfaced all-weather road). After these ten kilometers, however, the Salihli-Alasehir road deteriorates into one of Anatolia's poorer country roads. In places it is less than a cart track and full of mud holes. Frequently, there are junctions of several tracks and with no sign. One is in considerable danger of missing the way. From Alasehir to Sarigol, the road is solid and wide, although extremely rough surfaced. However, just before Sarigol, there is a bad river crossing with deep mud in which we got stuck and had to be pulled out by a truck which came along providentially. From Sarigol, the road leads up a steep grade over a range of low mountains. It is little more than a cart track and in extremely bad condition. Fortunately, a peasant in Sarigol suggested that we put chains on for that stretch, otherwise we should certainly not have made Denizli that night. The bad road goes from Sarigol to Denizli starts beyond the village of Dinkarli. There it meets a new gose which is in the process of construction, and the remaining 27 kilometers to Denizli are excellent. The entire trip took us 11 1/2 hours. Total mileage was 174 miles (which included perhaps four miles of wrong turns).

At Denizli, there are the hotels which are good by Anatolian standards. The one at which we stayed was the Behir Palace.

Denizli-Izmir-Diyarbakir. This route leading to one of the major commercial and travel destinations of eastern Anatolia is in essence a Turkish village road. However, it is being improved and will become a solid gose. We went over it after a considerable spill of milk, but with our car had no trouble. Denizli to Diyarbakir and return is about 50 kilometers.

Denizli-Isparta. 140 miles. We left Isparta via a rough surfaced gose to Kizilirmir (20 kilometers). From there on we passed over a very rough and narrow but solid road to Yedigöze (45 kilometers) and on to the junction of the Burdur-Tafenni road at Kizilirmir. From this point on we had a good gose road through Burdur to Isparta. In Isparta, the Behir Palace is quite comfortable and has a bath and its own perfectly

UNCLASSIFIED

acceptable

ANNEX II

UNCLASSIFIED

Page 2

(Classification)

acceptable restaurant.

Isparta-Konya. 173 miles. From Isparta to Egridir, there is a good gose. From the picturesque little town of Egridir there is a narrow but newly constructed and solid all-weather road around the shore of lake Egridir (one of the most beautiful drives we had ever seen), and then up over a high mountain range to Aksehir. The road over the mountains is very winding and quite steep, but is in general a quite respectable road. At Aksehir we joined the Afyon-Konya gose, an excellent road, parts of which are being maintained by U.S. supplied road equipment. In Konya, we recommend the Konak Oteli and the Memleket Lokantasi.

Konya-Afyon. 145 miles. Good gose all the way except for a few stretches where the surface is a little rough. In Afyon, the Afyon Palas Oteli is old and somewhat jaded, but is clean. The Ikbal Lokantasi is first class.

Afyon-Eskisehir. 133 miles. We back-tracked the first 50 kilometers on the Konya road to the town of Cay. There we turned left toward Bolvadin and Eskisehir. The road was excellent gose all the way. (No suggestions on Eskisehir hotels since we stayed at a private house).

Eskisehir-Bursa. 100 miles. Excellent road all the way with the exception of 18 kilometers of winding road down the mountains to the Bursa plain. On this road one can even find modern filling stations in most of the villages on the way.

Bursa-Izmir via Karacabey-Balikesir-Manisa. 240 miles. Good road all the way. Two bridges which were under construction in February on the stretch between Balikesir and Akhisar have now been completed. Three other bridges are nearing completion. There is a good hotel and restaurant in Balikesir. At present, the hotel is completely full of American engineers employed on the Balikesir airport.

UNCLASSIFIED